

Jakab Attila

A pluralitás vonzáskörében

Csíkszereda történelmi, társadalmi
és vallási mikroszociográfiája

Műhelytanulmány 13.

EÖKIK

Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Közalapítvány

Jakab Attila

A pluralitás vonzáskörében

Csíkszereda történelmi, társadalmi
és vallási mikroszociográfiája

Műhelytanulmány 13.

EÖKIK

Budapest, 2005

Tartalomjegyzék

Bevezetés	5
I. A város eredete és kezdeti fejlődése	6
II. A Monarchia idején	12
III. Romániában (1918–1940)	22
IV. Újra Magyarországon (1940–1944)	25
V. A népi „demokratikus” Romániában (1948–1989)	27
VI. A demokratizálódó Romániában (1990–2004)	31
VII. Európa felé a pluralitás vonzaskörében	35
VIII. Hogyan tovább?	39
Források	42
Melléklet	43
Csíkszereda térképe	45

*„... aki csak a sült galambot várja
szájtátva, és nem munkálkodik an-
nak beszerzésén, az érdeemes arra,
hogy éhen vesszen el...”¹*

(Baktsi Gáspár)

Bevezetés

Csíkszereda Erdély keleti felében – gyakorlatilag Románia közepén – helyezkedik el, a Hargita és a Csíki-havasok közé beékelődő Csíki-medence középső részén. A város az Olt bal partja mentén haladó észak–dél, illetve a Tolvajos- és Gyimesi-hágókon áthaladó nyugat–kelet irányú közlekedési útvonalak kereszteződésénél alakult ki.

Csíkszereda a Kárpát-medence egyik hidegpólusaként közismert, hiszen évi középhőmérséklete csupán 5,9 °C. A medence zártsága miatt télen nem ritka, hogy alacsonyabb hőmérsékleti értékeket mérnek a városban, mint a hegytetőkön.

Szociográfiai vizsgálatát elsősorban az indokolja, hogy földrajzi fekvése miatt Csíkszereda mintegy a Székelyföld szíve, a hajdani Csík vármegye és a jelenlegi Hargita megye mindenkor adminisztratív központja. Történelmi és társadalmi fejlődésének a végigkövetése kétségtelenül feltárja számunkra azokat a változásokat, amelyek elsősorban az elmúlt közel másfél évszázadban végbementek a székelyföldi (döntő többségében még mindig magyar) társadalomban; illetve betekintést kínál azokba a folyamatokba, amelyek jelenleg hatnak a városban, és amelyekkel a jövőben mindenképpen számolni kell. Az európaiasodó Romániában ugyanis a szűkebb értelemben vett régiós szinteken át és újraértékelődik a város szerepe. Ebben a tekintetben tehát, egy adott székelyföldi kistérség (jelen esetben a Csíki-medence) jövője és fejlődése szempontjából egyáltalán nem mindegy, hogy milyen a térségi központ szerepét betöltő város társadalmi összetétele, valamint gazdasági, szellemi és kulturális potenciálja.²

Kétségtelen, hogy egy átfogó és kimerítő bemutatás messzemenően meghaladná e tanulmány kereteit. Ezért nem is ez az elsődleges cél. Megítélésem szerint ugyanis folyamatosan változó és átalakuló világunkban elsősorban a folyamatokat kell megérteni és valamilyen formában birtokolni, „benne lenni”. Csakis az a (kis)közösség lesz képes megmaradni és jövőjét, ha csak részben is, de kézben tartani, amely erre alkalmas és képzett elittel rendelkezik. Ezek a folyamatok a történelemben gyökereznek és irányvonaluk kitapintható a városfejlődésben. Talán ezért is lehet Csíkszereda története, társadalmi állapota és mentalitása figyelemre méltó az erdélyi és a székelyföldi magyarság jövőjét illetően mindazok számára, akik ez iránt a jövő iránt valamilyen szinten is tényleges felelősséget éreznek, és azt nem csak politikai töркеovácslásra használják a napi retorika szintjén.

* Köszönettel tartozom Bács Béla Jánosnak (Sapientia-EMTE Csíkszeredai Karok), és Ágoston Vilmosnak (EÖKIK) értékes észrevételeikért. Magától értetődik azonban, hogy a tanulmány tartalmáért csakis engem terhel a felelősség.

¹ Gráma Béla, *Elhullott kalászaikat szedjük össze*, Csíkszereda, 1997, 52. old.

² Jóllehet Csíkszereda a hivatalosan is megalakult „Alcsik” kistérség tagja, megítélésem szerint helyesebb a több (pl. földrajzi, gazdasági, társadalmi) szempontból is egységesebb térséget alkotó csíki medence egészét szem előtt tartani, amikor a város közvetlen térségi kihatásáról beszélünk, és azt elemezzük.

I. A város eredete és kezdeti fejlődése

Az 1332–34-es pápai tizedjegyzékben Csíkszereda még nem szerepel, csak a szomszédos Somlyó. Ez érthető, hiszen évszázadokon keresztül Somlyó volt a Székelyföld egyházi központja, később pedig Csíkszék közigazgatási és politikai székhelye lett, egészen 1878-ig. Csíkszereda ugyanis csupán a megyerendszer Székelyföldön való bevezetésével lett a megye székhelye.

A Csíki-medence egyetlen városa eleinte nem volt több, mint Csíkszék vásáros központja, amelyet az életszükséglet hívott létre. Feltehetően a XV. század elején keletkezett a Zsögöd és Taploca községek határaiból kiszakított területen: „*Szereda... Taploca és Zsögöd szántóföldrre építettett*”³. 1427-ben ugyanis Zsigmond király egy Kézdivásárhelynek kiadott kiváltságlevelében azt írja, hogy minden székely székben gondoskodott vásáros helyről. Csík esetében minden bizonnyal Csíkszeredára kell gondolnunk. Ez a feltevés azért is tűnik helytállóknak, mivel az 1567-es adóösszeírásban „Oppidium Zereda” név alatt 16 kapuval szerepel. Ekkor Martonfalva (Martonfalva) még Zsögödhöz tartozik⁴, s együtt 20 kaput számlálnak.

Izabella királynőnek 1558. augusztus 5-én, Tordán keltezett oklevele, amelyben a város lakosságát, a portának fizetendő adón kívül, mentesíti az adófizetés terhe alól, Csíkszeredát már mezővárosként – „Oppidium Mercurium” – említi.⁵ Nevét minden bizonnyal onnan kapta, hogy a város szerdai napon tartotta – és tartja mind a mai napig – a hetivásárait. Ugyanakkor joga volt évi négy nagyvásárt is tartani: húshagyat előtt, a pünkösdi búcsú előtti pénteken, Szent Margit, illetve Szent Mihály napján. Ehhez az oklevélhez kötődnek a most már évek óta megrendezésre kerülő Városnapok (augusztus első hétvégéjén), amire meghívják Csíkszereda testvérvárosainak a küldöttségeit is. Az ünnepek keretében kerül sor a *Pro Urbe* díjak kiosztására.⁶

Gyulafehérváron, 1606. november 14-én kelt iratában „Rákóczi Zsigmond, Erdély kormányzója megtiltotta Csík, Gyergyó- és Kászsónszék kapitányának, fő- és alkirálybíráinak, hogy Csíkszereda lakóit – *inhabitorum oppidi Csik Szereda* –, akik szabadságuk szerint a hadi szolgáltatásoktól mentesek, a fejedelmi küldötteknek bizonyos távolságra történő szállításán kívül egyéb postálkodásra kényszerítsék”.⁷

A város elnevezés azonban nagyon megtévesztő is lehet. Csíkszeredának ugyanis nincs – és nem is volt – igazi városközpontja, négyszögletes piac- és város-tere. Hajdanán csak két, egymásra merőlegesen fekvő főutcából állt, amelyek így egy nagy T betű alakját mutatták. Jóllehet földrajzi elhelyezkedése kereskedelmi szempontból rendkívül kedvezőnek mondható, hiszen Alcsík és Felcsík érintkezésénél fekszik, s szinte uralja az Udvarhely felé vezető utat, a szerda napi vásárhely gazdasági élete hosszú időn keresztül igencsak szerénynek mondható. Arról nem is beszélve, hogy az első telepéseknek igen sok munkát adhatott a vizenyős, lápos terület lakhatóvá tétele.

³ Losteiner Lénárd 1777-es krónikája.

⁴ Csupán a XIX. század második felében került Csíkszeredához.

⁵ *Székely Oklevéltár* II, Kolozsvár, 1876, 144-146. old.

⁶ Lásd <http://clmc.topnet.ro/anziksz/napok.html>.

⁷ <http://clmc.topnet.ro/rakoczi.htm>

Gróf Hídvégi Mikó Ferenc (1585–1635) – a nagy erdélyi fejedelem, Bethlen Gábor tanácsosa, diplomata és krónikaíró, Csík főkapitánya – a mind a mai napig a nevét viselő várat 1623. április 26-án kezdte építtetni⁸, az egykori Csikmartonfalva falu területén. Ez a vár 1631-ben már állt.

1635-ben I. Rákóczi György fejedelem a város lakóit kiemelte jobbágyi állapotukból, amelybe Bethlen Gábor alatt jutottak, és megerősítette korábbi kiváltságait.

Az 1643-as katonai összeírásban (lustrán) 44 csíkszeredai családfő neve, összesen 108 személy szerepel. Ekkor 25 különböző családnevet jegyeztek fel. A város első szakmai közösségei feltehetően a XVII. században jöttek létre. II. Rákóczi György fejedelem 1649. november 4-én kelt szabadságlevele említi pl. a csizmadiák céhét.

1661-ben az Apafi Mihályt fejedelmüknek elismerni nem akaró, Kemény Jánost támogató csíkiak megbüntetéséül Ali temesvári pasa török-tatár büntető hadjáratot zúdít a vidékre, amely teljes pusztulást eredményez. Huszonhat falu esik áldozatul a pusztításnak. Elpusztul a csíkszeredai vár, illetve a csíksomlyói ferences templom is, a zárdával és az iskolával együtt. Kájoni János feljegyzése szerint: „A pogányság... az egész Csíkot elrabolta.”

1667-ben, míg Marosvásárhely adókötelezettsége 34 kapuval 465 tallér, addig Csíkszereda 15 tallért köteles fizetni. Ez gyakorlatilag azt jelenti, hogy ebben az időben alig van lakója. Illyefalva pl. még 1686-ban, 1688-ban és 1702–1703-ban is több adót fizet, mint Csíkszereda.

Apafi fejedelem 1674-ben megerősíti a szeredaiaknak a zsögödi és taplocai határra való legelési és azok erdeire való beerdölési jogát, mellyel emberemlékezet óta mindig bírtak.

1650-ben, 1665-ben, 1677-ben és 1707-ben Csíkszeredán általános székgyűlést tartottak, ahol a szék konstitúcióit és határozatait hirdették ki. Az 1707-es gyűlésen határozták el, hogy Csíkszék és Háromszék közös követet küld I. Rákóczi Ferenchez, a Habsburg-ellenes szabadságharc vezetőjéhez.

Erdély Habsburg-fennhatóság alá kerülése után Stephan Steinville osztrák tábornok építtette meg, 1714–1716 között, a mai négyszögletes, négy sarokbástyával ellá-

⁸ Pontosabban újjáépíttetni, ellenben a régebbi vár eredete homályba vész.

tott várkastélyt, amit a bejárati kapu fölötti, kőbe vésett felirat is igazol. Ettől kezdve a csíki osztrák csapatok parancsnoksága székelte benne.⁹

Az 1721-es összeíráson Csíkszeredán 49 háztartást jegyeztek fel, mintegy 250 lakóval. Ez arról tanúskodik, hogy a városnak évtizedekre volt szüksége ahhoz, hogy a tatárpusztítást kiheverje. Gazdasági potenciálja azonban annyira gyenge, hogy 1727-ben Csíkszék a következőket írja a Guberniumnak: „az mely végre azon város, az két Csíkszék fundusán felállított volt, tudniillik, hogy legyen város, hogy lenne nem csak nevezettel, hanem valósággal is város, azaz ültetnék meg azon fundus mesteremberekkel, kik manufacturájuk után élvén, naturáléinkat distrahálhatnók nékiek, mű ellenben pénzecskenkkel ő nálok szükségeinket tehetnénk, hogy eképpen in gremio sedis valami kis circulatiója az pénz(nek) lehetne, és megmaradása is, mivel így in statu quo ha mi kevés pénz jön is a kezünkbe, azt sokadalmak idein vagy brassai, vagy segesvári vagy udvarhelyi vagy kézdivásárhelyi mesteremberek hordják el, nagy kárával a széknek, hogy grémiumában nem maradhat a pénz.”¹⁰ A helyzet évekkel később sem mutatott javulást. 1733-ban mindössze egy csizmadia van a városban; a lakosság pedig szinte kivétel nélkül a mezőgazdaságból él. Talán ezzel is magyarázható, hogy az 1750. évi összeírást végző hivatalnokok Csíkszeredát valójában nem is tekintették városnak. Arról nem is beszélve, hogy nem volt temploma, és hogy egyházilag egészen 1751-ig Somlyóhoz tartozott. Gyakorlatilag a csíkszeredai római katolikus egyház önállósulásának évében létesült a város első általános iskolája is.

1758-ban épült a ma is álló plébániatemploma, egyszerű, szerény barokk stílusban, amelyet azonban csak 1784-ben szenteltek fel. Ma gyakorlatilag ez a templom és a Mikó-vár jelenti a város két műemlékét. Hiszen hosszú időn keresztül elsősorban a szegénység jellemezte a várost. S ez vonatkozott magára a katolikus parókiára is, amely a XIX. sz. második felében még mindig a vármegye egyik legszegényebbikének számított, mindamelllett a városi reprezentálással megterhelve. A városban ritka volt a kőépület, s az épületek többnyire zsindegy, deszka és szalmafedelűek voltak. A templom építésének idején azonban a város lélekszáma 450-re emelkedett.

⁹ Ma a Csíki Székely Múzeum otthona.

¹⁰ Magyar Országos Levéltár (Budapest) F 46, 373/1727. Idézi Pál Judit, *Városfejlődés a Székelyföldön*, Csíkszereda, 2003, 69. old.

1764-ben az *I. Csíki Székely Határőrezred* felállítása – amelynek központja szintén Csíkszeredán volt – örökös katonai szolgálatra kötelezte a lakosság fegyverforgatásra alkalmas részét, ami alól még a mezővárosi privilégiumok sem mentesítették őket. A katonai szolgálat alapvető anyagi szükségleteit (ruházat, fegyver- és lőtartás) 60 ezer kataszteri holdnyi erdő biztosította: osztatlan – és oszthatatlan – vagyonként. Használatára a *Határőrezred* névjegyzékében szereplő egyének és családtagjaik voltak jogosultak.

„1764-től kezdődően a székely diák aszerint, hogy faluja bekerült-e az új katonai intézménybe, vagy pedig kimaradt belőle, más és más sors elé nézhetett. Maros- és Udvarhelyszék falvai nem kerültek katonai összeírás alá. Ezekben a székekben az ifjak továbbra is szabadon folytathatták tanulmányaikat, s pallérozásukhoz az itt elterjedt reformáció is hozzájárult. Ezért Maros- és Udvarhelyszékekben az iskolák jobban virágozhattak, tágabb teret nyitva a legkülönbözőbb értelmiségi pályát választó fiatalok igényeinek kielégítésére, természetesen a kor színvonalán. Ezzel szemben viszont a gyergyói, csíki, kászoni, háromszéki és Bardócz széki ifjak csak a katonai hatóságok hozzájárulásával hagyhatták el falvaikat, iratkozhattak be iskolába annak ellenére, hogy a katonai vezetésnek is érdeke volt a határőr szülők gyerekeinek iskoláztatása. De mivel a császári tisztek elégedetlenek voltak a felekezeti iskolákban folyó tanítással, különösen ami a német nyelv tanítását illeti, kénytelenek voltak megszervezni az úgynevezett katonaiskolákat Gyergyószentmiklóson, Csíkszeredában, Csíkszentmártonban, Sepsiszentgyörgyön, amelyekben minden tantárgyat német nyelven tanítottak.”¹¹

Mindez közel egy évszázadon keresztül behatárolta és meghatározta Csíkszereda és közvetlen térsége fejlődési lehetőségeit. A katolikus Habsburgok egy többségében katolikus vidéken – amelynek megvolt az az előnye, hogy nem kellett először katolikussá tenni – olyan erőszakos, katonásító és németesítő politikát folytattak, amely nagymértékben megakadályozta az értelmiségiek kikerülését, és ellehetetlenített minden társadalmi fejlődést. Ebben az állapotban többnyire a katonatiszti vagy a papi pálya jelentett kitörési és felemelkedési lehetőséget. Mindez azonban a katonai hatóságok széles körű ellenőrzése alatt folyt, ami gyakorlatilag egy évszázadon át megmegevitte a székelyföldi társadalmi állapotokat.

A város fejlődését tehát nemcsak annak földrajzi elszigeteltsége fékezte, hanem határőrségi státusa, valamint a székelység örökösödési jogrendszerének a következményei is.¹² Ezt még tetézte, hogy 1764-ben a férfiak nagy többségét behívták a határőrezredbe. 1767-ben pl. a város katonaköteles lakosságának 98%-a határőr volt, ami kettős joghatóságot eredményezett.

Kétségtelen azonban, hogy a katonai helyőrség szükségletei elősegítették a tényleges városiasodás alapjainak a lerakását. Az 1700-as évek közepén ugyanis kézműves mesteremberek (ácsok, asztalosok, kerekések, kovácsok, kőművesek, sörfőzők, szabók, üstgyártók) és kereskedők telepedtek meg Csíkszeredán. A tényleges város-

¹¹ Antal Imre, „Tisztesség adassék”, Csíkszereda, 1994, 21-22. old.

¹² Erről Orbán Balázs a következőket írja: „...ha valaki a szeredai háztulajdonosok közül elhalt, s a városban nem lakó örökösei közül oda valaki rögtön be nem ült, akkor a ház a városra szállott, távol lakó rokonainak minden joga elenyészvén, a tanács azt elajándékozta, kinek akarta, leginkább a tanács tagjai- vagy azok rokonainak. Ezen, sehol másutt nem létezett, s itt is csak a százados gyakorlat által érvényesült örökösödési törvény a város kifejlődésére gátlólag hatott, amennyiben az idegenek oda települhetését korlátozta.” Minden bizonnyal ezzel is magyarázható, hogy az örmények nem Csíkszeredában, hanem Szépvízen telepedtek meg. A település urbanizációs fejlődését azonban gátolta, hogy nem volt vásártartási joga.

sá fejlődésre azonban csak egy jó évszázad múlva kerülhetett sor. A fejlődés és a demográfiai növekedés lassú ütemét mutatja, hogy az 1721-es, 49 háztartáshoz viszonyítva, Teleki József „úti jegyzéseiben” (1799) csupán 83 ház szerepel. 1830-ban pedig, amikor is a lakosság száma 860, a csíkszeredai magisztrátus a következőket írja: „Mivel a mű városunk még mostan is kereskedők nélkül szűkölködik, noha egy néhány idegen mesteremberek és kereskedők itten megtelepedtek, azoknak mindaddig minden taxafizetés nélkül szabad adás-vevést engedtünk, azért, hogy ennél fogva többek is városunkba megtelepedés végett béjőnni hajlandóbbak légyenek.”¹³

Mindenképpen a városiasodás folyamatára utal azonban az a tény, hogy 1836-ban már 44 a mesterségek száma, s ezeket összesen 134 személy gyakorolja: ács (5), asztalos (3), bádogos (1), fegyverkovács (2), fuvaros (4), fűrészkészítő (2), gyógyszerész (1), halász (8), hordár (6), kádár (2), kalapos (2), kefekötő (2), kéményseprő (2), kerekes (1), kocsmáros (9), kovács (5), kőfaragó (2), kőműves (4), köszörűs (1), kútásó (2), lakatos (2), lócsiszár (1), mészáros (11), mézeskalácsos, gyertyaöntő (2), molnár (2), mosónő (3), nyerges (1), órás (1), pék (4), posztókészítő (2), rézműves (2), sapka-, főkötőkészítő (2), szabó (4), szappanfőző (1), szeszfőző (12), szíjgyártó (1), takács (4), tégl- és mészégető (2), tímár (1), üveges (2), varga (2), zenész (3), más mesterség (4). Ugyanakkor van még 2 ügyvéd, 3 prokurátor, 2 postás, 3 nyelvtanár és egy építési vállalkozó is a városban.¹⁴

Csíkszereda számára a meghatározó változások az 1848-1849-es magyar forradalom és szabadságharcot követő évtizedekben kezdődtek. Ez elsősorban a határőrségi katonai rendszer megszűnésének köszönhető, aminek eredményeként Csíkszereda rendezett tanácsú várossá alakult.

Csíkszék tevőlegesen is bekapcsolódott az eseményekbe, amikor 1848. április 5-én a somlyói diákok leverték a közeli falvak bejáratánál a kétféjű sasos táblákat. A megmozdulás egyik vezéralakja Gecző János volt. A szabadságharc során Bem tábornok Gál Sándort a székelyföldi csapatok főparancsnokává nevezte ki, aki főhadiszállását a Mikó-várban üttette fel. A székely hadvezér több csiki zászlóaljat is küldött Bem seregébe, akik részt vettek a piski csatában és Nagyszeben bevételében. 1849-ben Petőfi Sándor is felkereste a várost. Feleségének, Júliának azt írta, hogy „Csik-Szerdának és Kézdi-Vásárhelynek gyönyörű vidéke van”.

1849-ben jelent meg a város első újsága is, *Hadi Lap* címmel, amelyet Bíró Sándor szerkesztett. Ennek a lapnak volt egy melléklete is, a *Csiki Gyutacs*.

Az 1661-es tatárbetörés utáni töretlen és folyamatos fejlődést mutatja az a tény, hogy az 1850-es összeírás már 229 házról tesz említést Csíkszeredán. Az összesen 961 lakost számláló városban ekkor 914 magyar, 15 örmény, 14 cigány, 12 német és 6 más nemzetiségű élt. Ugyanakkor a város megerősödött, hiszen a XIX. sz. közepén Csíkszeredához csatolták a közeli Martonfalvát.

1851-ben kórház létesült és épült a városban, amely az 1860-as években közkórházzá minősült át, jóllehet már a XIX. század elejétől dolgozott orvos és gyógyszerész a városban.

Az 1850-es években egyes nemzetiségű osztrák császári katonaság tanyázott a szeredai várban, s a székely falvakban is. A németesítési akció azonban sikertelennek bizonyult. 1861 után pedig gyakorlatilag abbamaradt magának a német nyelvnek az oktatása is.

¹³ Magyar Országos Levéltár (Budapest) F 46, 500/1830. Idézi Pál Judit, *id. m.*, 256. old

¹⁴ Pál Judit, *id. m.*, 163-166 & 170. old.

Negatívumai ellenére azonban mégiscsak azt lehet mondani, hogy a katonai helyőrség erjesztőleg hatott elsősorban a város társadalmára, és azt mintegy a tényleges városiasodás irányába mozdította el. „A sok idegen nevű, régi iparos család katonaság révén került Szeredába és a vidékre, ami egészen természetes folyománya a régi viszonyoknak, melyekről tudjuk, hogy a székely ezermester szeretett lenni. De a szakipart sohasem kedvelte. Szívesen és nagy türelemmel fűrt, faragott, fából órát csinált, de hogy pékinasnak, szakácsnak beálljon, arra kapható nem volt. No meg annál sokkal nagyobb baj az volt, hogy nálunk az egész országban hiányoztak a szakiskolák, hol a képesítéshez szükséges szakképzettség megszerezhető lett volna. Ezeket idegenből kellett venni s e révén liferálta hozzánk a katonaság az idegeneket. Az ötvenes években felállított finánc- és zsandárgárda hasonlóan idegenekből szerveztette, mert a helybeli lakosság nemcsak be nem lépett abba, hanem hazafias gyűlölettel viseltetett az egész intézmény iránt.”¹⁵

¹⁵ Tivai Nagy Imre, *Emlékezés régi csíkiakról*, Csíkszereda, 1996, 117-118. old.

II. A Monarchia idején

Csíkszereda lassú városiasodása ellenére az 1860-as és 1870-es években a hatóságok és hivatalok székhelye még mindig Somlyó volt.

Az 1867-es kiegyezés következtében Ferenc József császár 1869. február 16-i rendelete a régi vagyont visszaadta az egykori határőrezredben szolgálók leszármazottainak, hogy az a nép anyagi és szellemi előmozdítását szolgálja, vagyis közérdekű befektetéseket és tanulmányi ösztöndíjakat fedezzenek belőle. A visszaszerzett vagyron 68 ezer 873 kat. hold szántót, kaszálót, legelőt és erdőt jelentett.¹⁶ „Ami a tanulmányi alapok felhasználását illeti, elmondható, hogy alig került ki székely diplomás ember az elmúlt század [XIX. sz.] derekától az első világháború végéig tartó hét évtized alatt, aki nem a *Magánjavak* ösztöndíjának a segítségével tanult volna.”¹⁷ A társadalmi átalakulást tükrözi, hogy a felemelkedési lehetőség tekintetében a jogi pálya átveszi a katonai helyét, míg a papi hivatás továbbra is megőrzi felemelkedést biztosító szerepét.

Kétségtelen, hogy gyakorlatilag ekkortól számítható a polgárosodás tényleges időszaka abban a székely kisvárosban, amely a Monarchia szinte legkisebb megyeszékhelye volt – a lakosság száma 1869-ben 1062 fő –, minden központtól távol, a keleti szélen. A távolságot és a peremvidékséget jól érzékelteti, hogy vasút hiányában Kolozsvárig egy hétig tart az út, kóberes szekéren.

Orbán Balázs a következőket írja a városról: „Csíkszeredába, Csíkszéknek ezen egyedüli városába értünk, mely Szereda és Martonfalvából alakult. 111.000 lakossal bíró vidéknek egyetlen központi városáról levén szó, mindenki joggal feltételezheti, hogy egy csinos városba lép, ily feltevésre még a távolból való tekintet is feljogosítja; pedig az ily várakozással ide jövő nagyon fog csalódnai, mert Szereda egy oly gyarló kicsiny helység, melynél nagyobb s városias küllemmel bíró falu Csíkban akárhány van. Az egészet két utca alkotja, melyek egyenesen szögben találkozáva az egésznek egy T alakot adnak, az északról délnek tartó utca déli végénél van a vár, e körül a volt határőri ezredek csinosabb tiszt lakjai. A keletről nyugatnak tartó másik utca nyugati végénél van a város (egyetlen, s nem nagyon díszes) temploma, ezek közt pedig apró földszintes, deszkával fedett házikók, csak néhány kisszerű bolt, néhány iparos és sütőcég s a sok korcsmát jelölő gyalult forgácscégér sejteti, hogy városban vagyunk. – Amint jelene igénytelen e városnak, úgy múltjáról se sokat tudunk.”¹⁸

Minden elmaradottsága ellenére azonban azt lehet mondani, hogy erre az időszakra a pezsgés, bizonyos fokú kezdeményezési szellem, illetve a gazdasági és társadalmi fejlődés útján való elindulás a jellemző. Ekkor alakult meg ugyanis a *Csíkszeredai Gazdasági Egylet*, a *Csíki Múzeum Egylet*, a *Csíkszeredai Kaszinó*¹⁹, a *Csíki Ma-*

¹⁶ Ezzel egyidőben „a naszódai román határőrezred családok 338 130 kat. holdat kaptak, a karánsebesi román határőrcsaládok 251 000 kat. holdat, a bánási határőrcsaládok pedig 248 000 kat. hold birtokhoz jutottak. (...) Ezekből az anyagi forrásokból építették és tartották fenn a híres beszerencenaszódai, fogarasi, hátszegi román iskolákat.” Antal Imre, *id. m.*, 33. old.

¹⁷ Nagy Benedek, in: Tivai Nagy Imre, *id. m.*, 15. old.

¹⁸ Orbán Balázs, *Székelyföld leírása*. (<http://clmc.topnet.ro/orban.html>).

¹⁹ Ez lett a társasági és a társadalmi élet központja. Olyan zártkörű társaságot jelentett, ahová csak a tagok és esetleg azok meghívottjai járhattak, mivel a tagfelvételt szigorú feltételekhez kötötték (köz- és magánéleti feddhetetlenség, tekintély, köztisztelet).

gánjak Igazgató Tanácsa, Csík Vármegye Törvényhatósági és Közigazgatási Bizottsága, a Csíkmezei Gazdasági Egylet, a Csíki Takarékpénztár. Arról nem is beszélve, hogy 1870-ben Csíkszeredán az analfabéták aránya (39,9%) alacsonyabb, mint a magyarországi (51%) vagy az erdélyi (78,7%) átlag.²⁰

1873-ban hozták létre – a *Magánjak* anyagi eszközeinek a támogatásával – a csíkszeredai *Mezőgazdasági Felső Népfőiskolát*, amely három évtizeden keresztül nevelt a gazdafiakból képzett mezőgazdákat.²¹ Ettől az évtől a csíkszeredai várat és melléképületeit a magyar királyi honvédség használta, s 1880-tól a vársáncokat fokozatosan feltöltötték.

1875-ben alakult meg a *Csíkszeredai Műkedvelő Társulat*. Célja a közművelődés terjesztése volt. „Ez fennállásának első tizenöt esztendeje alatt összesen 44 színdarabot adott elő, leltárában 107 különböző műfajú színmű anyaga szerepelt; szereplői között pedig az akkori város majdnem minden személyiségét – szám szerint 113 szereplőt! – megtalálhatjuk. Sajátos jellemvonása volt e kisvárosnak és úttörő szerepe a *Műkedvelő Társulat* több évtizedes példaadó tevékenységének, hogy később létrejött ugyanitt a *Csíkszeredai Dal- és Zeneegylet*, hogy a vidékenként szerveződő profi vándorszínijátás mindig szívesen látogatott ide és időzött e városban, hogy 1904-ben a *Csíki Magánjak* költségén igényes kultúrpalota – a *Vigadó* – épült, hogy a csíki falvakban is hagyománnyá nőtte ki magát az amatőr színjátás.”²²

Ugyancsak a *Magánjak* támogatásával épült, többek között, a határőrezred parancsnoki épülete – még 1786-ban – (ma a Megyei Kórház Fül-, Orr-, Gégeosztálya működik benne), a Megyeháza (a mai Városháza, 1886–1888), a leányközépiskola (1891-ben, ma *Petőfi Sándor Általános Iskola*), illetve a főgimnázium.

Csíkszereda Polgármesteri Hivatal (Városháza)

Az 1870-es évek elején épült ki Csíkszereda és Udvarhely között a távirati pózrendszer.

1873-ban vezették be, igen szerény keretek között, közadakozásból, az utcai világítást, 30 lámpással. S ebben az évben telepedett meg az első zsidó a városban –

²⁰ Pál Judit, *id. m.*, 462-463. old.

²¹ „Az iskola két épülete az akkori városközpontban, a mai ortodox templom és a mellette levő szovjet hősök emlékművének a helyén állott. Nem sokkal az impériumváltás után, a 20-as évek elején bontották le.” Nagy Benedek, in: Tivai Nagy Imre, *id. m.*, 9. old.

²² Nagy Benedek, in: Tivai Nagy Imre, *id. m.*, 7. old.

Hetmann Móric ecetkereskedő –, a Csütörtökfalva (ma a Taploca) felé vezető út nyugati oldalán nyíló utcában – tehát alapjában véve a tényleges város határain kívül.²³ Talán nem mellékes az sem, hiszen minden bizonnyal a kor szellemiségét is tükrözi – vagyis az, hogy hova telepedhetett meg egyáltalán –, hogy az utca elején egy részt Disznó-piacnak neveztek. Magát az utcát, amely a katolikus templomhoz vezetett, régen az ott lakó Márton Istvánról nevezték el, aki országgyűlési képviselő volt. Neveztek még Rétre menő utcának is. Miután pedig felépült a zsidó imaház, egyszerűen Zsidó utca lett a neve. Temetőt azonban a város másik részén engedélyeztek, a Zsögödi vagy Vár utca elején, az akasztófa szomszédságában.²⁴

Csíkszereda 1878-ban lett – a lakosság ellenkezésének dacára – Csík vármegye székhelye. Ez elsősorban Gecző János (Csíkszereda, 1829–Budapest, 1891) befolyásának köszönhető,²⁵ aki 1867-től az Igazságügyi Minisztérium osztálytanácsosa és országgyűlési képviselő volt.²⁶ Addig a csiki, a gyergyói és a kászoni székek számára Csíksomlyó volt a vallási, politikai, közigazgatási és művelődési központ.

Az 1870-es évek vége felé jelent meg az első borbély – Blazius Frigyes –, illetve az első órá és ékszerész – Hauzer Hermán – Csíkszeredán. A lakosság száma is fokozatosan emelkedik; 1880-ban már 1597 fő.

A város fokozatos felértékelődését az is bizonyítja, hogy az éppen divatba jött székeymentés sodrában a budapesti *Székely Művelődési és Közgazdasági Egylet* 1879. szept. 1–2-án Csíkszeredán tartotta az éves közgyűlését. Ekkor „ide sereglettek Budapestről s az ország minden részéből azok a notabilitások, kik valami szegről-végről rokonságot tartottak a székelységgel. Mások meg azért jöttek, hogy szemtől szembe lássanak egy darab Ázsiát. Mert akkor a pesti ember szentül meg volt győződve, hogy a csiki ember medvebőrben jár s nyersen eszi a húst.”²⁷

Mindez könnyörtelenül szembesít az érzelmi és szimbolikus politizálás állandóságával, minek árnyékában rendszeresen elsilányulnak azok a tényleges és sürgetően megoldásra váró feladatok, amelyek a társadalom egészét érintik.²⁸ Tivai Nagy Imre visszaemlékezései tükrében ugyanis szemmel láthatólag messzire nyúlnak vissza a gyökerei a történelemben a romániai – és különösen a székelyföldi – magyarság jövőjét illető kérdések retorika szintjén történő megrekedésének. Feljegyzései szerint az 1880-as években nem annyira a területfejlesztés, és más társadalmi és gazdasági jellegű problémák foglalkoztatták a közösséget és a jelölteket, hanem „minden képviselő jelölt legfőképpen azt a programját fejtette ki a választók előtt, hogy miképpen fogja kieszközölni a szabad pálinkafőzést a székelyeknek. Természetesen mindenik adós maradt ezen programmal. (...) A pálinkafőzés korlátozása miatt valójában nem magá-

²³ A XIX. század második felében az örmények és zsidók jelenléte az urbanizáció fokmérője is volt egyben. Csíkszeredában ez a folyamat a század végén kezdődött.

²⁴ Ez a temető, amely a Mikó-vár szomszédságában terült el, mára teljesen eltűnt. A jelenlegi zsidó temető, amelyet később vásárolt a hitközség, a traktorgyárral szemben található.

²⁵ „Kizárólag az ő befolyásának tulajdonítható az, hogy Csíkszereda, akkori egyetlen város Csík megyében, a vármegye székhelyévé lépett elő, mert addig minden hivatal székhelye Csíksomlyó volt, s Csíkszereda maga az ő korlátolt és mindig féltékeny pugris felfogásával azelőtt nemcsak nem kívánt székhely lenni, sőt azt minden módon ellenezte. Sőt mikor már Gecző János nagy utánjárására törvény intézkedett a székhely dolgában, akkor sem volt hajlandó egyetlen lépést is tenni a törvény végrehajtása iránt s még vagy tíz esztendő telt el, míg felülről jött rendeletre, a törvényhatóság Csíkszeredába bevonult.” Tivai Nagy Imre, *id. m.*, 188. old.

²⁶ Antal Imre, *id. m.*, 116. old.

²⁷ Tivai Nagy Imre, *id. m.*, 79. old.

²⁸ Pl. milleniumi emlékmű (2001. aug.) a Majláth Gusztáv téren.

ért a pálinkáért neheztelt a székely, hanem a tilalom bántotta és felettébb sajnálta a pálinka mellékterményét, a moslékot, mellyel addig állatait tartotta és hizlalta.”²⁹

Ezt az érzelmi jellegű politizálást kétségtelenül segítette a központtól távol eső peremvidék mondhatni szinte velejáró konzervatívizmusa is. Ezekben a 'zártabb régiók'ban, ahol nagyobb az igény a társadalmi mozdulatlanyságra, és problémásabb a humán szellemi utánpótlás érvényesülése, mindig érezhető a nagyobb történelmi folyamatokkal szembeni fázis- és időeltolódás: „a '48-as, függetlenségi pártnak mély gyökerei voltak az egész Székelyföldön, ami egy általános és kitartó ellenzéki magatartásban öltött testet. Természetes, hogy a '67-es politikát támogató kormányok elsősorban a saját politikai vonalukat támogató körzeteket fejlesztették inkább, ehhez még hozzájárult az osztrák tőke idegenkedése a tradicionálisan 'rebellis' régiókkal szemben. Mindez, ha közvetve is, de állandósította, és fokozta a Székelyföld gazdasági lemaradását, valamint periférikus helyzetéből adódó egyéb hátrányait.”³⁰

Pedig nem lehet azt mondani, hogy helyben nem történt semmi. Ezekben az évtizedekben helyileg is történtek kezdeményezések, amelyek a fejlődés, a fejlődni akarási irányába mutatnak. De kétségtelen, hogy hagyományok nélkül és történelmi múlt hiányában sokkal nehezebb és időigényesebb egy polgári városi társadalom kiépítése. 1883-ban jött létre a Csíkszeredai Takarékpénztár; 1884-ben pedig a környék kisiparosainak a kezdeményezésére megalakult a Csíki Ipartestület, amely ács-, asztalos, bádogos-, cipész-, fényképész, fodrász-, kályhás-, kárpitos-, kéményseprő-, kovács-, kőműves-, lakatos-, mészáros-, nyomdász-, órás-, pék-, szabó-, szíjgyártó-, szűcs- és tímármestereket tömörített. 1885-ben jött létre az *Önkéntes Tűzoltó Egylet*. Az 1890-es években alakult meg az *Oltvölgyi Víz társulat*, amely alcsik ármentesítését kívánta megvalósítani. 1902-ben Tivai Nagy Imre részletes javaslatot nyújtott be a *Csíki Magánjavak Igazgatótanácsához* egy közkönyvtár létesítésére. Ugyancsak a XIX. század második felében létesült a Romfeld-, majd Gál-féle sörgyár.

A helyi és így természetesen korlátozott kiterjedésű kezdeményezések mellett néha központilag is megkísérelték serkenteni a várost és annak közvetlen térségét. Az 1880-as években pl. a budapesti Földművelésügyi Minisztériumban divatba jött a tejszövetkezetek megszervezése. Így alakult meg – 1887-ben – a *Csíki Székely Tejgazdaság Részvénytársaság*, amely azonban alig öt hónapig üzemelt, hiszen a felvásárolt tejből készített sajt értékesítésének a megszervezésére a minisztérium semmiféle támogatást nem nyújtott. A helybeliek pedig, érdekes módon, saját kezdeményezéssel nem tudták ezt az elmaradt központi szervezést önerőből felvállalni és irányítani. Ehhez hasonlóan kudarcba fulladt az a minisztériumi kezdeményezés is, amely a svájci fajmarhának csíki meghonosítását igyekezett megvalósítani.³¹

Ugyanakkor azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a polgárosodás velejárójaként bizonyos szellemi pezsgés is megindult a városban. Ebben kétségtelenül szerepet játszottak a sokszor személyeskedésekig fajuló ádáz pártpolitikai harcok is. „Csíkszereda országos viszonylatban is csúcstartó volt a maga 2000 lakosával és 8 lapjával”³²: *Székelyföld* (1881–1885), *Csíki Lapok* (1888–1944), *Őrszem* (amely, a társadalmi és politikai

²⁹ Tivai Nagy Imre, *id. m.*, 118-119. old.

³⁰ Nagy Benedek, in: Tivai Nagy Imre, *id. m.*, 11-12. old.

³¹ Tivai Nagy Imre, *id. m.*, 96-99. old.

³² Pál Judit, *id. m.*, 532. old.

erkölcs megreformálását tűzte ki céljául), *Csíkvármegye*, *Csíkmegyei Hivatalos Lap*, a gazdasági jellegű *Csíki Gazda* (1886–1914) folyóirat, az irodalmi *Csíkszereda* (1902–1905), *Az Őrség* (1907). Ezekhez társult később a *Színházi Újság* (1912).

A katonailag szervezett és rétegződött katolikus csíki (és székely) társadalom azonban nehezen viselte a másságot. Amikor 1887-ben, a városban és a megyében élő 67, illetve 321 református számára Csíkszeredán megszervezték a körlelkésztséget – megvásárolva az 1860-ban vigadónak és szállodának épült ingatlant –, az ünnepélyes templomszentelés és lelkészbeiktatás alkalmával (október 9-én) „... a megye és a város vezetősége tüntetően távol maradt az ünnepségtől és a püspökkel való találkozástól. A beiktatást követő éjszakán a parókia ablakait a katolikus hívek betörték és a cserépfedelet is kövekkel megrongálták. ... egyedül a Ditrói Közlöny méltatta az ünnepséget, megjegyezvén, 'besikló kígyók érkeztek a térségbe' (vagyis Csíkba).³³ Pedig a református lelkész, Borbáth Pál, nem a katolikusok ellen, hanem egészen más irányba próbált tevékenykedni. 1890-ben ezt jegyezte fel a naplójába: „Ezen év április 3-án a csíkszeredai imaházban 17 görög katolikus vallású oláh férfi ünnepélyesen átvettem református egyházunk kebelébe. Immár ezen csíkcicsói atyánkfiai nemcsak református egyházunknak, hanem a magyar nemzetnek is tagjai.”³⁴

A katolikusok ellenszenvének a megnyilvánulása azonban évekig tartott, és időbe tellett, amíg megbarátkoztak a mássággal. 1891-ben Baktsi Gáspár királyi közjegyző, a református egyház gondnoka, még így ír: „Közvetlen tapasztalatból tudom, hogy a Csík megyében lakó reformátusok részére sokkal rosszabb helyzetet teremtettek ezen körlelkésztség felállításával, mint amilyenben ezelőtti időkben voltunk. Igen, mert egyrészt felkeltették ellenünk a Csík megyei katolikusok ellenszenvét és ahol ez ideig csendesesen és békésen s barátságban voltunk a más vallásfelekezetekkel, a körlelkésztség felállítása által ellenünk fordult a katolikusok haragja és bosszúja, és társadalmilag és hivatalosan üldöztetéseknek és zaklatásoknak lettünk kitéve. Én magam is több fegyelmi vizsgálatokon hurcoltattam keresztül, igaz, hogy sértetlenül kerültem ki, de azért megvoltam hurcolva.”³⁵ A reformátusok elfogadásában minden bizonnyal az játszott döntő szerepet, hogy 1894-ben – mivel a katolikus püspök, Lönhárt Ferenc (1882–1897) nem engedélyezte – a Kossuth rekviemet a református imaházban tartották. A Bitay Béla lelkész tartotta gyászbeszédet a *Csíki Lapok* 1894. május 27-i száma teljes terjedelmében leköszölte.

1891-ben Csíkszeredához csatolták a közeli Csütörtökfalvát. A város tényleges fejlődése, gazdasági és művelődési központtá való válása azonban akkor kezdődött, amikor vasúti összeköttetést kapott.³⁶ Ezt 1897. április 5-én adták át a forgalomnak, és gyakorlatilag ennek köszönhető az első fejlettebb ipari egységek létesítése. Ezek kisebb faipari, könnyű- és gépipari egységek voltak. A vasút jelentős változást hozott, s maga a városkép is csakhamar megváltozott. A sok hivatal, a laktanya, a vasút alkalmazottakat, iparosokat, kereskedőket tudott foglalkoztatni, azoknak pedig új lakásra is szükségük volt, ami az építkezési kedvet is növelte.

³³ Gráma Béla, *id. m.*, 29. old.

³⁴ Gráma Béla, *id. m.*, 34-35. old.

³⁵ Gráma Béla, *id. m.*, 38-39. old.

³⁶ Kánya József, „A székely vasút Sepsiszentgyörgy-Csíkszereda-Madéfalva-Csíkyimes országhatár vonalának építése és a társadalomra gyakorolt modernizációs hatása”, in: Boros László (szerk.), *Erdély természeti és történelmi földrajza*. A Nyírségi Földrajzi Napok előadásai, Nyíregyháza, 1999. október 20-22. (Észak- és kelet-magyarországi földrajzi évkönyv), Nyíregyháza – Debrecen, 2000, 316-322. old.

A vasút előtti állapotokat Tivai Nagy Imre a következőképpen jellemzi: „Azon időkben a csíki intelligencia magvát úgyszólván a tanári testület tette. A politikai és társadalmi élet minden megmozdulását a tanári testület vezette és kezdeményezte. A civil társadalom fejlődését nagyban akadályozta a felsőbb iskolák távolléte. Kolozsvárig vagy Nagyszebenig egy heti fuvarozással lehetett eljutni. A somlyói gimnázium is sok ideig csak hatosztályú volt. Ki csak középiskolát akart végezni, annak is legközelebb Udvarhelyre kellett menni. Önként következett, hogy a civil intelligencia háttérbe szorult s a nagyobb képzettségű papság került fölénybe. A civil társadalom kurrens fejlődése csak a csíki vasút megnyitásával következhetett be. A gimnázium igazgatói is egész Pál Gáborig minden időben papok voltak. A püspökök a gimnázium katedráit többnyire papokkal töltötték be, kik ezen állásokban a falusi plébániák várományosai voltak. Csodálatos jelenség, hogy az egész Székelyföld – s legkiválóbban Csík intelligenciája – minden főiskola hiányában hogy tudott századokon keresztül szinten maradni a mindenkori kultúrkívánalmakkal, mikor egy csíki gazdának mindig sokszorosan több áldozatába került gyermekei középiskolai vagy magasabb iskoláztatása, mint Erdély bármely részében lakó gazdáknak, mikor egyetemet csak Budapesten, akadémiát csak Kolozsváron talált.”³⁷

1888-ban újjáépítették a kórházat (40 férőhelyes lett) és elkészült a mai Városháza. Ugyanakkor a *Magánjavak* 60 ezer forintot költött a Csíkszereda–Udvarhely vasútvonal tervezésére – amely a különböző történelmi fordulatok következtében soha nem került kivitelezésre.

1894-ben betegsegélyző egyesület alakult, 419 taggal.

1900-ban a város lakossága 2858 fő. Ebből 2739 magyar, 52 román, 49 német, és 18 más nemzetiségű. Vallási szempontból: 2299 római katolikus, 48 görög katolikus, 33 görögkeleti, 248 református és 160 izraelita (faipari cégek tisztviselői, fakereskedők, mérnökök, orvosok, ügyvédek). Az aktív keresők 11,5%-át a közszolgálat, 3%-át pedig a közlekedés foglalkoztatta. Ezzel párhuzamosan csökkent a mezőgazdaságból élők aránya. Ugyanakkor egyetlen olyan vállalat sem volt a városban, amely 20-nál több munkással dolgozott volna. A reformátusok pl. túlnyomó részben tisztviselők, iparosok, kereskedők és vasúti alkalmazottak voltak.

1905-ben épült a törvényszék épülete és jött létre a Központi Takarékpénztár.

1906-ban épült fel a közbiztonsági híd.

1907-ben távozik a református lelkész, Bitay Béla. Míg 1887-ben 41-en, 1891-ben pedig 19-en pályáztak, addig a most megüresedett csíkszeredai lelkészi állás iránt alig van érdeklődés. Végül Takács Károly veszi át a stafétát egy 28 éves, változásokkal, nehézségekkel telített szolgálati időszakra. A távozó Bitay felismerte, hogy a Székelyföld problémája részben szervezési kérdés is: „A magyar középbirtokos osztály, mint egy halálraítélt emberfaj, ijesztő módon enyészik el, mert a szervezettség hiánya miatt egyedeiben van megtámadva... Szervezni a kisgazdákat, a falu népét, emelni anyagi jólétét és erkölcsi színvonalát, védelmezni érdekeiket, nemcsak hitelszövetkezetekkel, hanem fogyasztási termény- és állatértékesítő, biztosító és beszerzési szövetkezetek létesítésével, megmenteni a kizsákmányolásból – mély, széles és hazafias munkatér nyílik a vidék intelligens elemei, köztük a lelkészek előtt.”³⁸

³⁷ Tivai Nagy Imre, *id. m.*, 214-215. old.

³⁸ Gráma Béla, *id. m.*, 63. old.

1908-ban oktatásügy területén Csíkszereda az utolsó helyen állott a székelyföldi városok között (Marosvásárhely, Székelyudvarhely, Sepsiszentgyörgy, Gyergyószentmiklós, Kézdivásárhely). Hat iskolában 27 tanár tanított mindössze 515 diákot.³⁹ Ugyanakkor nem volt könyvesbolt sem a városban. Ellenben működött két nyomda összesen 10 alkalmazottal.

1909. március 29-én kezdődött el a csíkszeredai főgimnázium iskolaépületének az építése. A kivitelezési munkálatokat brassói, kolozsvári, budapesti és sepsiszentgyörgyi vállalatok végezték. Bizonyos mértékben ez is tükrözi Csík peremvidéki jellegét és gazdasági elmaradottságát a Monarchiában. A helyi lakosság ugyanis elsősorban földműveléssel foglalkozott, s az ipar alig érdekelte. Ennek következtében Csíkszereda – és egyben egész Csík – gazdasági életét a csere- és vándorkereskedelem jellemezte, amelynek központi eseménye a szerda napi csíkszeredai vásár volt. Hiányzott a közvetítő kereskedelem, amit a kismérvű kereslettel lehet magyarázni. Azt lehet mondani, hogy a zárt régiót az önfenntartásra irányuló gazdasági, társadalmi berendezkedés jellemezte.

Csíkszeredán azonban – a vásárnak köszönhetően – virágoztak a kocsmák és a pálinkakereskedelem. „A városon minden háznál pálinkát árultak. Minden kapulábon vagy ház ereszén ki volt dugva a cégér, vagyis egy fuszulykakaró, melynek a végén egy eltörött üveg pohár fenék lógott. Ezen időből származik az irigy falusiak azon verse, hogy: *Csíkszereda híres város, Még a pap is korcsomáros.*”⁴⁰

1911. június 5-én került sor az avatóünnepségre, ami egyben a csíksomlyói gimnázium Csíkszeredába történő végleges áthelyezését is jelentette. „Az új intézetben a tanítás lelkes körülmények között, megújítva indult. Az iskola szertárai az akkori idők modern szemléltetőeszközeivel voltak felszerelve. A könyvtár számára nem kevesebb, mint ötven lap és folyóirat járt. Természettajzi, földrajzi, néprajzi, művészettörténeti képek díszítették a tágas és világos folyosókat. Az épület előtt gyönyörű szép sétánnyal ellátott, parkosításra váró övezet, az épület háta mögött, pedig nagy játszótér állott a diákok rendelkezésére. Úgy látszott, hogy az évszázadokon át sok vihart, küzdelmet látott iskola életében egy csodálatos, új, jól megérdemelt korszak következett be”⁴¹ – melynek zavartalan léte sajnos csak nagyon rövid ideig tarthatott, s kezdődött ismét a létért való küzdelem.

A Csíkszeredai Római Katolikus Főgimnázium

³⁹ Pál Judit, *id. m.*, 496. old.

⁴⁰ Tivai Nagy Imre, *id. m.*, 66. old.

⁴¹ Antal Imre, *id. m.*, 27. old.

1910-ben Csíkszereda lakossága már 3701 fő volt. Ebből 3591 magyar, 45 német, 44 román és 21 más nemzetiségű. A társadalmi átalakulások jeleként értelmezhető, hogy a ruházzkodásban fokozatosan kezdett megszűnni a társadalmi rétegződést tükröző jelrendszer. Ugyanakkor növekedett a kereskedelem és a bankszektorban foglalkoztatottak száma. A katonaság aránya azonban még mindig kimagasló maradt a kereső lakosság körében (9,5%). 1870-hez viszonyítva ellenben „látványosan nőtt az írástudók száma (87,5%)”,⁴² amiben a hivatalnokok és értelmiségiek magas aránya (12,76%) is szerepet játszott.

1910-ben villanytelep létesült, s 1911-ben bevezették a villanyt is a városba. Ekkor „kezdődött el a kanalizálás és készültek el a tervek a víz bevezetésére, az utcák aszfaltozására és a villanyhálózat továbbfejlesztésére”.⁴³

1913. január 19-én Csíkszereda már a sokrétű és színesebb társadalmi arculatát mutatta: ekkor iktatták be ugyanis az első zsidó rabbit, ami eseményszámba ment az akkori városkában. „A városon való összes díszfogatok kivonultak a rabbi fogadására [a vasútállomásra] s felbokrétázva, zászló elővitellel mellet vonult be a városba a díszes menet. (...) Este a *Vigadóban* nagy vacsora volt.” Az eseménnyel kapcsolatosan Tivai Nagy Imre a következő gondolatokat fogalmazta meg: „Szent Isten! Ha nem volnék olyan vallásos római katolikus, azt a problémát vetném fel, vajon a mi jó Istenünk ereje nagyobb, vagy Jehova hatalma uralja az egész világot? Mert hogy Jehova jobban segíti és oltalmazza az ő népét, az bizonyos. Ezelőtt csak negyven esztendővel csak egyetlen egy zsidó volt Csíkszeredában s annak is minden mártíromságot el kellett szenvedjen, amit egy halandó elviselni képes. Kár, hogy nem engedte meg Hetmann Móricnak, az ecetes zsidónak az ő Jehovája, hogy megérhesse a mai napot, s gyönyörködhessek az ő szívós kitartása eredményeiben! Az ő családja elhalt tagjai még ott nyugosznak az Akasztófa-domb alján álló sírkövek tövében, hova akkor az akasztott embereket és a zsidókat temették. Sírjuk tetején fuvarozzák a kőbánya faragott és faragatlan köveit. A mai zsidók már bekerített külön temető helyen nyugosznak, az élők pedig díszes zsidó templomban mondják ájtatos imádságukat Szeredában, a rabbi előimádkozása mellett. Kotormány, Verebes, Borzsova... Isten tudja még hány község róm. katolikus lakosai sok százados múltra pillantnak vissza büszkén, de azért kilométerekre járnak el az anyatemplomba s még csak meg se mernék gondolni, hogy önálló egyházközséget alkossanak, míg az ezelőtt negyven esztendővel egyetlen egy családot tevő zsidóság ma egyházközséggé alakul s bizonyosan jobban fizeti az ő rabbiját, mint a legelső római katolikus egyházmegye az ő papját. Ez azért van, mert a zsidónak szüksége van a papra, mert neki hite van, mely őt boldogítja. A mi népünk nem csak nem hisz a papnak, hanem azt fölöslegesnek és anyagi tehernek kezdi tartani. Nincs neki hite, azért nem is boldogul. A vallásos összetartó érzés ereje annyira meglazult a mi népünknel, hogy annak maholnap nyoma is kivesz. Ezért nem szükségli a papot. A zsidót a vallás tartja össze s ezen összetartozandóság érzete sarkalja őt mindenhol egymás támogatására. Tévednek szerintem azok, kik ezt faji összetartásnak nevezik, mert ez nem faji, csak vallási összetartás, melynek érzetével – s valásuk feltétlen tiszteletben tartásával – legyőznek üldözést, nélkülözést, gúnyt és minden emberi tortúrát. Az ők türelmükkel szemben, hol van az a bizonyos keresztény tü-

⁴² Pál Judit, *id. m.*, 464. old.

⁴³ Pál Judit, *id. m.*, 441. old.

relem, melyet olyan nagyra tartunk és hangoztatunk, de sehol sem követünk? Egy cseppet se csodálkozzék a majdan ötven esztendővel ezután élő nemzedék azon, ha Csíkszeredában a zsidó templom fog a város legszebb helyén épülni s a rabbi lesz egyik legjelentősebb irányadó férfiú a város társadalmi életében. A zsidó templom nem fog sokáig a régi disznópiac eldugott zugában szerényen meghúzódni, előkerül az majdan a piac legszebb terére, mert a komoly, vallásos meggyőződés és összetartás utat tör magának a legnehezebb akadályokon is, a vallástalan nemzetköziség pedig meg fog lapulni s kézcsókra jelentkezik a szívós kitartással összeharácolt aranyborjú előtt. Szegény Hetmann Móric! Ott a város végén, egy rozszant faházikóban húzódott meg ezelőtt negyven esztendővel s ecetet árult. Senkinek sem bántotta az üzletét, mert ilyen addig nem volt, de azért mindenki rossz szemmel nézte, mert zsidó volt, ami a legnagyobb hiba. Nálunk a nagy publikumnak fogalma sem volt a zsidóról. Önként értetődik, hogy egy szakasztó szálíg antiszemita volt minden ember. Nagy gyalázat hárult hát Szereda városra, hol egy eleven zsidó meg mert húzódni és ecetet árulni. Ezt a hatóság sem nézhette behunytt szemmel, miért, ha az ajtónál eljáró falusiak bekiáltottak Hetmannhoz, vagy ha a szekerek beleakadtak a tornácába s azt megontották, vagy ha az ablakát beütötték, ez csak kötelesség számba ment s emiatt baj nem ért senkit s jogorvoslatnak helye nem volt. Ha az ecetes hordót valaki megfúrta s az ecet elcsurgott, ez virtus volt, de büntetésre nem volt alkalmas. Maga a városi hatóság járt elől jó példával, mert a zsidó szégyen piritotta arcát. Esztendőkön át gyakorolta a türelem azon kedélyes módját, hogy télen mikor a legnagyobb hideg volt, leszedette az ablakokat és ajtókat Hetmann lakásáról. Hetmann bosszankodott, de zsidó türelemmel tűrt. Csupán egyszer keseredett el, mikor a felséghez küldött távirati panaszt ilyképpen: *Euer Majjistät, hir ist ribillion...* Válasz nem jött. Ő ebbe is belenyugodott és tűrt. Tűrt egész addig, míg a telket megszerezte, arra egy kis kőházat épített a város végén s annak oldalára nagy betűkkel kiírta, hogy: *Ecetgyár*. Ha élne, sok mindent elmesélhetne a beiktatott új rabbinak” – írta 1913. január 20-án.⁴⁴

A XX. század eleji Csíkszereda tulajdonképpen a fejlődése kezdeti szakaszában levő kis városka volt, néhány utcával. Az Udvarhelyre vezető főutcát Kossuth Lajosról nevezték el,⁴⁵ ellenben a templomon túli folytatását már Hargita utcának hívták. A Petőfi utca vezetett a vár felé,⁴⁶ s ebből ágazott el a Szentléleki út. A kórház melletti utat kezdetben Erzsébet útnak, később Kórház utcának hívták. Ugyanakkor az sem elhanyagolható tény, hogy Taploca, Zsögöd és Somlyó községek lakosainak tekintélyes részét foglalkoztatta a város, minek következtében ezek a községek egyre inkább bekapcsolódtak annak vérkeringésébe, s újabb lakóházaikat a városhoz mind közelebb igyekeztek építeni. A közeledés eredményeként néhány évtized alatt szinte egybeépültek a várossal.

Tivai Nagy Imre a következőképpen elemzi a polgárosodó Csíkszereda és a hozzá kapcsolódó régió társadalmi állapotait: „Tapasztalatom az, hogy Csíkvármegye közművelődési haladása minden időben csak napról-napra ötletesen volt kezelve. Ötletesen vagy talán ellen- vagy rokonszenv alapján létesültek és buktak meg közintézményeink, melyeknél sem a létesüléshez, sem a megbukáshoz a komoly hozzáértésnek

⁴⁴ Tivai Nagy Imre, *id. m.*, 49-51. old.

⁴⁵ A mai Virág utcát az 1980-as években szinte teljesen lebontották.

⁴⁶ Mára gyakorlatilag ez az egyetlen utca őrizi még részben a régi formáját.

semmi köze nem volt. (...) az állandó hivatalos elfoglaltatás s az örökös irka-firka kötelezettség nem az a tér, mely a társadalom nagy közügyeinek koncepciójához elég időt és alkalmat engedne. Oka ezen sajátos állapotoknak legelőször az, hogy társadalmunk szűkölködik vezető és irányító erőiben, mert anyagilag szegények, szellemileg silányok és kicsinyesen irigyek vagyunk, mely viszonyok közt vezető szerepre senki sem vágyik és nem is vállalkozik. Az az Istenverte székely átok sújt, hogy mihelyt egy atyánkfia akár az országban, akár itthon egy kis tekintélyre küzdi fel magát, nyomban készen áll ellene a leskelődés, hogy a legrongyabb alkalmat a lerántására kihasználjuk. Mert hát mi mindnyájan olyan képzelt nagyságok vagyunk, hogy közülünk nagyobbra nem emelkedhet senki. Nagy tehetségű fiaink saját erejükön felküzdi magukat valamelyik minisztérium osztálytanácsosi zugáig, s ott megfenekelnek, mert hazulról soha semmi figyelemre, semmi erkölcsi elismerésre nem számíthatnak. Mi feledkezünk meg először róluk, míg végre ők is megvetéssel felednek el minket. A *Magánjavak* segítségével száz meg száz tehetséges ifjút képeztetünk évenként a főiskolákon, kiknek tehetségesebbjei határainkon kívül látnak kenyér és érvényesülés után, de haza nem kívánkoznak, mert itthon dulakodni kell s amellet csak lekicsinylésre lehet kilátásuk. Ezért jönnek hozzánk az idegenek, hogy természet adta kincseinket kihasználják s az orrunk előtt álló üzleteken osztozkodjanak – de nem velünk. (...) A kis vidéki helyek tipikus egyénei talán aránylag sehol sem jelentkeznek olyan számban, mint nálunk. Valahány ember, mindannyi karakter, nem a jellemben, csak a típusban; nem néprajzi alkotásában, hanem a szellemi megnyilatkozásban. Egyetlen közös tulajdonságunk van, a naiv tudatlanság az együgyű hájfejtőség, mely mellett mindig csak azt tartjuk jónak, amit magunk művelünk, minden más ember törekvését, véleményét önzőnek, vagy legalábbis gyanúsnak látjuk. Ez az oka aztán annak, hogy valahányan vagyunk, annyit akarunk s egymás tetteit hátmegett kényelmesen bíráljuk és leszóljuk. Ez a legkönnyebb álláspont, mert ehhez sem tudás, sem meggyőződés nem kívántatik, sőt megkíméljük magunkat a gondolkodás legelemibb fejtörésétől. Egy másik cégéres jellemvonásunk a mindenáron való politizálás. Még a felhők járását s az égi madarak repülését is kormányparti vagy ellenzéki szempontból vizsgáljuk, de nem azért, mert szilárd meggyőződéssel ragaszkodnánk politikai elvekhez, hanem egyszerűen azért, mert ez a mindennapi társadalmi érintkezés legegyszerűbb témája s az ennek folytán keletkező gyűlölködés és gánccsokkodás nem kíván komolyabb fejtörést. (...) Ilyen tömeg-jellem mellett mit várhatnak a társadalmi és közgazdasági élet haladását munkálni akaró komoly intézmények?⁴⁷

Csíkszereda polgári és városi fejlődését derékban törte ketté az I. világháború. Az 1916. augusztus 29-éről 30-ára virradó éjszakán a behatoló román csapatok miatt szinte teljesen kiürült a város. Nemcsak a közigazgatás, hanem a lakosság is elmene-kült, ami lehetővé tette a szabad prédát. Ez idő alatt a főgimnázium is hatalmas károkat szenvedett. Október közepén pedig a visszavonuló román hadsereg felgyújtotta a várost, amelynek Hargita felőli része a tűz martaléka lett: 153 lakóház és 28 gazdasági épület égett le.⁴⁸

⁴⁷ Tivai Nagy Imre, *id. m.*, 68-70. old.

⁴⁸ Pál-Antal Sándor, *A Székelyföld és városai*, Marosvásárhely, 2003, 119-220. old. A Lázár Miklós vármegyei másodjegyző és dr. Gál József helyettes polgármester 1916 októberében készített felmérése szerint elégett 187 faház, 4 emeletes kőház, 2 földszintes kőház, 305 melléképület (csűr, faskamra, istálló, disznópajta). Lásd <http://clmc.topnet.ro/anizksz/volt04.html>.

III. Romániában (1918–1940)

A világháborút lezáró békeszerződések teljesen új helyzetet teremtettek az erdélyi magyarság számára. Földrajzi fekvése következtében Csíkszereda gyakorlatilag az újonnan megalakult és kiteljesedett Románia központi fekvésű perifériája és a kultúrzónák egyike lett. Ugyanakkor a neve is megváltozott: 1920-ban, amikor Zsögödöt is a városhoz csatolták, Miercurea Ciuc lett a hivatalos elnevezése.

A kialakult sajtósági helyzetben a város megkísérelte folytatni elkezdett fejlődését. Ennek érdekében újraindult az önszerveződés (*Csíki Múzeum Egylet*) és folytatódott a *Csíki Lapok* megjelentetése (1944-ig). Ugyanakkor beindult egy gőzmalom és egy faipari üzem, illetve később elindult egy új lap, a *Csíki Néplap* is (1931–1944). Ugyancsak ebben a két évtizedben épült a Román Nemzeti Bank is, amely ma már nem eredeti helyén áll. Az 1980-as években a lebontástól való megmenekülésében minden bizonnyal az is szerepet játszott, hogy román időben épült, s így inkább síneken odább szállították.

A Román Nemzeti Bank

Azt lehet mondani, hogy a városnak egy második, másfajta fejlődési korszakát jelenti a két világháború közé eső időszak, amikor a városi tanács kiegyenesítette a ki- és beugró házaknak az utcai vonalát, majd a vasútállomás és a megyeháza közötti sáros piacteret feltöltötte és fák ültetésével szép sétánnyá, parkká varázsolta. A román államiség keretei azonban nagyon behatárolták azokat a lehetőségeket, amelyek a sajtósági társadalmi állapotok miatt még töretlen polgári fejlődés esetén is csak korlátozottak lehettek volna.

1923-ban a román állam egyszerűen elkobozta a *Csíki Magánjavak* vagyonát, ami nagyon súlyosan érintette a székelyföldi magyar oktatás ügyét. Ennek nagyságrendjét érzékelteti, hogy 1914-ben a *Magánjavak* becsült értéke 105 millió 800 ezer aranykorona volt. „Jellemzőként jegyezzük meg – írja Antal Imre –, hogy ugyanakkor az említett hasonló eredetű és célokat szolgáló román vagyonközösségeket a román állam a volt tulajdonosoknak meghagyta.” Ebből évtizedes vita indult a Népszövetség előtt, aminek eredményeképpen a békási és Borszék környéki román lakosság között a földreform alkalmával ki nem osztott vagyonrészt a román állam 1934-ben visszaadta jogos tulajdonosainak. A vagyon azonban állami kezelés alatt maradt, s így gyakor-

latilag nem is használódott.⁴⁹ Mindez csupán kezdete volt azon lépéssorozatoknak, amelyeknek célja a romániai magyarság következetes kifosztása, és ennek eredményeképpen a magyar kulturális, társadalmi és gazdasági élet ellehetetlenítése volt, az egyértelműen megcélzott általános elrománosítás szolgálatában.

Válaszlépésként a csíki társadalom elsősorban a közösségi önazonosságtudat megőrzésére, és annak nyilvános, kollektív kifejezésére rendezkedett be. Ez nyilvánult meg az 1920-as évektől rendszeresen megrendezett, és az idegenbe, illetve a szórványba szakadt leányok összefogása érdekében kezdeményezett *Ezer Székely Leány* találkozókra is (amelyet a kommunizmus betiltott, s amely 1990-ben újraindult), aminek elindításában fontos szerepe volt Domokos Pál Péternek. Kétségtelen, hogy az állandósult román állami nyomás következtében a romániai magyarság sorskérdéseinek a felvetése és megvitatása nagyobb mértékben tolódott el az identitás érzelmi megközelítése irányába, ami kedvezett egy bizonyos nemesi, feudálisztikus mentalitás előretörésének. Mindez nagymértékben meghatározta – és meghatározza mind a mai napig – a gazdasági, társadalmi fejlődést és a politikai mozgásteret. Anélkül, hogy a hagyományörzés (tánc, zene, viselet) fontosságát alábecsülném, azzal mindenképpen tisztában kell lenni, hogy globalizálódó világunkban a folklórra nem lehet jövőt építeni. Az identitástudat kifejezése mellett ugyanis az erőteljes folklórközpontúság a múltba fordulást és a történelmi reprezentációk életben tartását szolgálja.⁵⁰

1925-ben csődbe ment a *Csíki Takarékpénztár*, az egyetlen helyi érdekeltségű pénztárat, amely érzékenyen érintette a helyi lakosságot.

Az 1924. július 26-i elemi oktatásról szóló törvény 159. paragrafusa értelmében Csík „kultúrzóná”-nak minősült. Ez azt jelentette, hogy az itt tanítást, illetve a nemzetiségi területeken a román ‘kultúra’ terjesztésének szolgálatát vállaló román tanerő különleges kiváltságokban részesült: az alapfizetés 50 százalékát kapták pótlék gyanánt, rövidebb előléptetési idővel kellett számolniuk, költözködési költségeik fedezésére 2-3 havi fizetésükkel egyenlő összeget kaptak, és amennyiben végleg a „kultúrzóná”-ban kívántak megtelepedni, akkor igényt tarthattak tízhektárnyi földterületre is.

1925-ben, az Anghelescu-féle magánoktatási törvény értelmében, a Csíkszeredai Katolikus Főgimnáziumot magániskolának nyilvánították. „A törvény 35. cikkelye alapján az iskolába csak magyar anyanyelvű tanulókat lehetett felvenni, és ha valamelyik tanuló neve romános hangzású volt, el kellett hagynia az iskolát. Olyan vélemények is elhangzottak, hogy a magyarságnak eme fellegvárát államosítani kell vagy be kell zárni. 1928-ban kísérletek történtek az iskola nyilvánossági jogának megvonására. Az akkori erdélyi katolikus püspök, *gróf Majláth Gusztáv Károly* rendkívüli erőfeszítései mentették meg az iskolát, és végül 1931-ben sikerült kivívnia a nyilvánossági jogát is.”⁵¹

Ugyancsak 1925-ben fogadták el az érettségizetésre (baccalaureatus) vonatkozó törvényt. Ennek értelmében a felekezeti – tehát nemzetiségi – iskolák növendékeinek az állami iskolák tanárai előtt kellett érettségizniük – természetesen román nyelven. Ennek

⁴⁹ Antal Imre, *id. m.*, 35. old.

⁵⁰ Ebben a tekintetben érdemes odafigyelni Tivai Nagy Imre szavaira, amely segíthet a folklór mértéktartóbb megítélésében: „Egy tanulmányozó, komoly idegennek ma még egy rozsdás patkószegyet sem tudnánk előmutatni a múlt időkben. Néprajzi gyűjteményünk az egész világon híres lehetne, ha a múlt időknek csak a legutolsó századából való tipikus székely szerszámokból, eszközökből, ruházati és házi felszerelésekből egy-egy ingyen beszerezhető példányt tettünk volna félre, vagyis ha azok részére hely- és felügyelet lett volna. A csíki székely ház bútorzata, a népviselet, ruházatkodás, népipar ma már egy fikarcnyiban sem hasonlít csak az ötven év előttihez, annál kevésbé az azelőttihez.” Tivai Nagy Imre, *id. m.*, 64. old.

⁵¹ Antal Imre, *id. m.*, 37. old.

következtében 70-80%-os volt a bukás. A csíkszeredai főgimnázium tanulói Brassóban érettségiztek.

Az impériumváltást követő demográfiai átalakulás hatással volt a város társadalmi arculatára is. 1930-ban Csíkszereda lélekszáma már 4807 főre növekedett. Ebből 3796 magyar, 598 román, 253 zsidó, 71 német és 89 más nemzetiségű. A többnyire magyar nyelvű és műveltségű zsidóság különálló nemzeti kategóriaként való megjelentetése a népességi statisztikában kétségtelenül a magyarság lélekszámának a lecsökkentésére tett erőfeszítésként értelmezhető. Ez elsősorban azért volt fontos, mert az 1923-as állami tanterv a felekezeti iskoláknak megtiltotta a más vallású tanulók felvételét, ami kétségtelenül a magyar kultúrájú zsidóságot sújtotta leginkább. Az egyes településeken ugyanis is kénytelenek voltak gyermekeiket a román tannyelvű állami iskolába járatni.

1928–1932 között a város régi központjában, az egykori *Mezőgazdasági Felső Népfőiskola helyén* épült fel a román ortodox templom, az elkobzott *Magánjavakból*.

1930-ban pedig, Berek Ferenc csíkszeredai építész tervei szerint megépült a román görög katolikus templom is.

Az 1934-es áprilisi parlamenti ülészen az oktatási törvényt és bevezették az ún. kisérettségit. Ezt a gimnázium V. osztályába lépő tanulóknak kellett letenni, ugyancsak az állami iskola tanárai előtt – és ugyancsak román nyelven. A kisebbségi tanároknak szintén vizsgázniuk kellett román nyelvből és a nemzeti tantárgyakból: történelem, földrajz, alkotmánytan. Sikertelen vizsga esetén felfüggesztették őket. Mindezek az intézkedések kemény korlátok közé szorították a magyar nyelvű középiskolai oktatást, mely egyértelműen az egyetemek magyar hallgatói számának a csökkenését eredményezte. Vitathatatlan tény, hogy a cél a kisebbségi értelmiségi réteg minimálisra csökkentése volt.

A román impériumváltás nemcsak gazdasági és társadalmi téren éreztette hatását az erdélyi magyarsággal, hanem hatásai vallási téren is megnyilvánultak. A csíkszeredai városi tanács például kötelezte a református egyházhivatalt, „hogy az egyháztagokról nyilvántartást vezessen, mely tartalmazza: a nevet, a foglalkozást, a vallást és a pontos címet, melyet minden félév első hónapjában, másolatban közölt a városi tanács adminisztratív osztályával. Ugyanakkor elküldte azon nemzeti ünnepek és hivatalos évfordulók kimutatását, mely alkalmakkor szigorúan kötelező az istentisztelet tartása. A Vallásügyi Minisztérium 5259/1935 számú rendelete kötelezővé tette a nemzeti ünnepek és a királyi család ünnepein tartandó istentiszteleteken a királyi himnusz eléneklését. A püspök közbelépésére, hogy a szertartás magyar nyelven folyik, ígéretet kapott a himnusz szövegének lefordítására (sohasem valósították meg), addig is a dallamot kellett játszani az orgonán, amit a gyülekezet fennállva hallgatott és csak azután mehetett a lelkész a szószékre és végezte a liturgiát.”⁵²

A két világháború közötti időszakban Székelyföld elveszítette kialakulóban lévő és polgárosodó középosztálya jelentős részét. Elsősorban azok maradtak, akiknek az elvinnivaló kevés volt a máshol történő újrakezdéshez, otthagyni azonban sok volt. Akinek volt miből máshol újra kezdeni – vagy semmije nem volt, s máshol a nulláról indult –, az elment. Vagyis az a dinamikus, vállalkozó kedvű réteg, amelyre az ellenőrzött bevándorlás gyakorlatát követő államok dinamizmusuk, kezdeményezési potenciáljuk és innovációs képességük egy részét alapozzák.

⁵² Gráma Béla, *id. m.*, 71. old.

IV. Újra Magyarországon (1940–1944)

Az Erdélyt gyakorlatilag kettéosztó második bécsi döntés (1940. augusztus 29–30) eredményeként Csíkszereda újra Magyarország része lett. Ebben az ellentmondásos időszakban – amelybe a megfélemlítés, az internálások és a spiclik is beletartoznak, valamint az is, hogy zsidó orvos kezelte a német katonákat – jelent meg *Csíkvármegye Hivatalos Lapja* (1. évf. 1. sz., 1941. márc. 26 – 4. évf. 24. sz., 1944. jún. 15).

Ugyanakkor beruházások is történtek. Ekkor épült a Városi, a későbbi Hargita Szálló – amelyet jelenleg a román belügyminisztériumi karhatalmi erők használnak.

Pál-Antal Sándor így fogalmaz erről az időszakról: „Feltüzelt nacionalizmus jellemzi a Magyarországról érkezett tisztviselők és hivatalnokok – lakossági szóhasználatban ‘az ejtőernyősök’ – nagy részének magatartását, akik közül egyesek konzervatív gondolkodásmódjukkal és gyűlölködő szellemükkel az erdélyi magyarság széles köreiben is elégedetlenséget és felháborodást váltanak ki.”⁵³ Ezek között mindenképpen említésre méltó a kőszegi származású Farkas főkapitány, aki személyében egyesítette a tüntető katolicizmust és a zsidógyűlöletet.

Minden bizonnyal a korra és a hatalmat szolgálók magatartására jellemző, hogy a román származású dr. Ábrahám alispán magyarkodása mellett a zsidók becsméréseiben is elől járt.⁵⁴

Valószínű csak nagyon kevesen ismerték fel igazán, hogy az adott helyzet teljesen a német nagyhatalmi politikai manőverezés és a hadiszerecske függvényeként értelmezendő, és nem tekinthető sem véglegesnek, sem pedig állandósultnak. Éppen ezért emelte fel a szavát Kováts Pál csíkszeredai református lelkész az ellen a hatóság gyakorlat ellen, hogy magyar honpolgársággal rendelkező zsidókat a gyimesi határon át Románia felé kitoloncoljanak. Bíró Ferenc katolikus főesperes ezt nem tekintette rá vonatkozó ügynek: „Nekem sem ingem, sem gatyám, engem nem érdekel” – em-

⁵³ Pál-Antal Sándor, *id. m.*, 283. old.

⁵⁴ Bács Béla János – Szabó Katalin (szerk.), *Voltak – emlékezés a csíkszeredai zsidó közösségre*, Státus Kiadó (Csíkszereda Polgármesteri Hivatal megbízásából), Csíkszereda, 1999, 10. old.

lékszik vissza Dr. Adler Miklós.⁵⁵ Gráma Béla idézi Kováts Pálnak a csíkszeredai városparancsnok, Éder Elemér ezredeshez intézett szavait: „Nem lehet egy nép fiát, egy ország polgárát kavicsként átdobni a határon. Ön elmegy, mi maradunk s tetteiért mi adunk számot. Kérem minden tettében gondoljon ránk, az erdélyi magyar népre és a határon való román és zsidó átdobást szüntesse be.” A református lelkész fellépése hatásos volt, de Vlad Izidor görög katolikus és Borcan ortodox papokat azért a magyar hatóságok még kitoloncolták, a kőkösi hídnál egyszerűen „áttették” a határon.⁵⁶ Hasonló sorsra jutott a zsidók egy része is, akiket Máramarosba szállítottak, és ott dobtak át az orosz határon. „Ezek legtöbbje ott pusztult el, összesen három személy került vissza évtizedek múltán keletről.”⁵⁷

Mindezek után nem is lehet csodálkozni azon, ha a csíkszeredai zsidóság (több mint 300 személy) deportálása rövid idő alatt – gyakorlatilag egyetlen nap, 1944. május 4-én – megtörtént, aránylag kevéssel az előtt, hogy a Székelyföld és Erdély hadszíntérré változott.⁵⁸ Tivai Nagy Imre feltevése tehát, hogy Csíkszeredában a zsidó templom egyszer a város legszebb helyére kerül, s a rabbi irányadó férfiúvá válik a helyi társadalom életében, soha nem valósulhatott meg. Ma már pusztán a Szív utca és Decemberi Forradalom utca közszájon forgó neve: Zsidó utca, és a gyakorlatilag bezárt temető elhajolt „fejfái” őrzik az egykor itt élt közösség emlékét. S ez akkor is igaz, ha még 1990 után is volt temetés ebbe a temetőbe.

Ugyanakkor a csíkszeredai székhelyű Hargita-Kovászna Görögkeleti Püspökség szinte minden mostani tevékenységének igazolásában visszaköszönnék a magyar hatóságok második világháborús tettei. A mostani, nagyméretű építkezéseket és javításokat az akkori templomrombolások orvoslásaként tüntetik fel.

1944 augusztusában Csíkszereda másodszor is átélte a menekülés és kiűrités kálváriáját. Ez alkalommal nem a román, hanem a szovjet csapatok elől menekült nyugatabbra a lakosság.

⁵⁵ *Id. m.*, 10. old.

⁵⁶ Gráma Béla, *id. m.*, 85-86. old.

⁵⁷ Bács Béla János – Szabó Katalin (szerk.), *id. m.*, 10. old.

⁵⁸ Lásd Majsai Tamás, „The Deportation of Jews from Csíkszereda and Margit Slachta's Intervention on Their Behalf” [A csíkszeredai zsidók deportálása és Slachta Margit közbelépése az érdeükben], in: Randolph L. Braham (szerk.), *Studies on the Holocaust in Hungary [Tanulmányok a magyarországi holokausztról]*, New York, 1990, 113-163. old.

V. A népi „demokratikus” Romániában (1948–1989)

A román hadsereg és egyes szabad fegyveres alakulatok (pl. Maniu gárdák) erdélyi kegyetlenkedései rendkívül kedvező manőverezési helyzetet teremtettek a szovjet hadvezetés és politika számára, amely befolyási övezete kiterjesztésére törekedett. Erdély visszaszerzéséért cserébe ugyanis a román kormányok mindenre készségesek voltak, a kisebbségi jogok széles körű garanciáját is beleértve. Minden bizonnyal ennek tudható be, hogy 1946 októberében a dr. Petru Groza vezette román kormány, figyelembe véve az Ekésfront szövetségésének, a Magyar Népi Szövetségnek a választási kívánalmait, ténylegesen is visszaadta a *Csiki Magánjavakat* a megye lakosságának. Ez a visszaszolgáltatás azonban kárászféletűnek bizonyult, 1948. június 11-én ugyanis államosították azokat.

Az 1948-as tanügyi reform értelmében minden iskola állami tulajdonba és állami irányítás alá került. Ennek következtében államosították a csíkszeredai gimnáziumot, és megszüntették katolikus jellegét: Magyar-tannyelvű Vegyes Líceummá alakult át. „Az iskola híres könyvtárát az államilag összeállított és kiadott tiltott könyvek jegyzéke alapján kiselejtezték, a nagy értékű könyveket, folyóiratokat vagy zárolták, vagy megsemmisítették.”⁵⁹

Csíkszeredán ez a reform csak a katolikus egyházat érintette, a reformátusnak ugyanis nem volt iskolája. Az üldöztetésben azonban kivette a részét: Kováts Pál református lelkészt 1952. szeptember 14-én éjjel a Securitate letartóztatta, s csak 1954 júliusában szabadult, megtörtén. Életében alkalma nyílt megtapasztalni a moldvai magyar reformátusok lelki nyomorát és lassú felszívódását, de egyben az erdélyi magyar református egyházi vezetés érdektelenségét is.⁶⁰ Mindez bizonyos értelemben kétségtelenül előrevetítheti az erdélyi és hosszabb távon a székelyföldi magyarság jövőbeni sorsát is. A történelmi körülmények közepette ugyanis a gazdasági, társadalmi és kulturális folyamatok keretében mind egyéni, mind pedig közösségi szinten megtett, és főleg meg nem tett dolgok együttese fontos szerepet játszik a jelen lehetőségeinek a kiaknázásában, illetve a jövő alakításában.

Az 1952-es román alkotmány értelmében megalakult a Maros-Magyar Autonóm Tartomány (Maros-Torda, Udvarhely, Csik és Háromszék megye). 1960-ban ebből Maros Autonóm Tartomány lett, majd Maros Tartomány, mert Sepsiszentgyörgy és Kézdivásárhely vidékét átsatolták Brassó tartományhoz.

1959-ben Csíksomlyót és Csíktaplocát közigazgatásilag Csíkszeredához csatolták. Ezzel természetesen a város lakóinak a száma 10 ezerre növekedett.

1960-ban „a román-magyar testvériség melletti tanúságtételként az ősrégi székely-magyar iskolában beindult az *első olyan osztály, amelyben minden tantárgyat román nyelven tanítanak*, tehát megalakult a csíkszeredai magyar líceum román tagozata”. Ezen a tagozaton a tanulók többsége rendszerint magyar anyanyelvű volt. Az 1964/65-ös tanévben pl. a román tagozaton tanuló 236-ból csupán 57 volt román anyanyelvű, s ebből is 23 nem csíki, hanem más vidékről származott. „Ugyanakkor fi-

⁵⁹ Antal Imre, *id. m.*, 40. old.

⁶⁰ Gráma Béla, *id. m.*, 89-95. old.

gyelemre méltó, hogy a román tagozat magyar anyanyelvű tanulóinak többsége városról került ki, és azoknak is több mint fele értelmiségi családból!”⁶¹

1960-tól kezdődően a város gazdaságát az erőltetett iparosítás jellemezte. Gyakorlatilag ekkor kezdődik az a harmadik fejlődési szakasz, amely visszafordíthatatlanul meghatározza Csíkszereda városképét, illetve társadalmi és demográfiai arculata alakulásának az irányát. A felfejlesztett főbb ipari ágazatok – faipar, könnyűipar és gépgyártó ipar – gyakorlatilag arra az alapra építenek, amely a XIX. század végén és a XX. század elején a vasútnak köszönhetően került lefektetésre.

1966-ban a város lakossága már 15 ezer 329 fő. Mozgásba lendült tehát az a felé ívelő demográfiai görbe, amely a rendszerváltozásig a folyamatos betelepülési/betelepítési hullámban, és az ezzel járó építkezésekben, városrendészeti átalakításokban nyilvánult meg. Ebben az időszakban épült föl a szép és nagyméretű Művelődési Ház (1963), sok állami hivatal épülete és a mai tömbházak egy része, a megnövekedett lakosság lakásigényeinek a kielégítésére. Mindennek eredményeként fokozatosan kezd kialakulni Csíkszereda új, mai modern arculata.

1968-ban Csíkszereda lett az újonnan megalakult Hargita megye (Csík, Gyergyó, Maroshévíz, Udvarhely) székhelye. Kezdetben a román állam- és pártvezetés egyetlen székely megyét szándékozott létrehozni, Székelyudvarhely központtal. Az elképzelés szerint Alcsíkot és Háromszéket Brassóhoz akarták csatolni. Ez a terv azonban Csíkszeredában heves ellenállást váltott ki, minek következtében szabályos népmozgalom bontakozott ki azzal a jelszóval, hogy „*Udvarhelyre nem megyünk, aszalt szilvát nem eszünk*” – utalva ezzel az udvarhelyiek csíki kereskedelmi tevékenységére. Végül két megye keletkezett: Hargita és Kovászna. Csíkszereda megyeközpont lett, Udvarhely pedig municípium.

Az egyre jobban erőltetett központi ipartelepítési politika eredményeként a város lakossága jelentősen módosult. Kétségtelen azonban, hogy az erőteljesen fejlődő/fejlesztett város húzóerőt jelentett a csíki térségben, és vonzóereje kiterjedt nemcsak a megyére, hanem hatott annak határain túl is. Az iparban dolgozó munkaerő jelentős része ugyanis a környező falvakból ingázott a városba. Akinek volt alkalmá pl. megtagasztalni a rendszerváltozás előtti nyüzsgést a csíkszeredai autóbusz-pályaudvaron, az hitetlenkedve szemléli a mostani kihalt és élettelen valóságot.

1968 bizonyos enyhülést is hozott a romániai magyarság életébe. Csíkszeredán újraindult a lapkiadás (a *Hargita* magyarul és az *Informația Harghitei* románul), a vár mögötti kertben falumúzeum létesült (1969) és Petőfi Sándornak is szobrot lehetett állítani – természetesen Nicolae Bălcescu társaságában (1973). Ugyanakkor az 1970-es években nagyobb méretű beruházások is történtek: műjégpálya, új kórház és poliklinika, Nagy Imre Képtár.

Az 1971/72-es tanévben rendelet írta elő magyar nyelvű líceum létesítését Csíkszeredán: 1-es számú Líceum néven (*Előre*, 1971. június 19.). „Ezeket az intézkedéseket Csíkszeredában az akkori felső vezetés⁶² úgy oldotta meg, hogy a líceum román tagozatát átköltöztették egy éppen akkor elkészült új iskolaépületbe, tehát nem egy új magyar tannyelvű líceumot létesítettek, ahogyan azt az intézkedés előírta, hanem egy új román tannyelvű líceumot. De az említett 1-es számú Líceumot sem hagyták meg tiszta magyar tannyelvű

⁶¹ Antal Imre, *id. m.*, 41-42. old.

⁶² Itt elsősorban azokat a kommunistákat említhetjük, akik nemcsak a pártideológiának, de a román nacionalizmusnak is igyekeztek megfelelni: Szekeres Sándor megyei propagandatitkár, Simon András Hargita megye Néptanács alelnöke és Ilyés László főtanfelügyelő.

líceumnak, hanem abban történelem-filológia és biológia-kémia osztályokat szerveztek, amelyekben román csoportok is voltak, mondván: az utóbbi időben román szülők telepedtek a városba, akik gyermekeik számára igénylik a román nyelvű oktatást.”⁶³

A körülmények adta lehetőségek között a csíkszeredai líceumi tanerőnek sikerült egy színvonalas és tekintélyes iskolát kialakítania (ma Márton Áron Gimnázium), amelynek tanulói közül sokan jutottak egyetemre, és a tantárgyversenyeken is jó eredményeket értek el. Kétségtelen, hogy a sokoldalúan fejlett szocializmus építésének időszakában a romániai magyar értelmiségképzés fontos fellegvárának számított. Ez elsősorban annak köszönhető, hogy a nevelés és az oktatás minőségét kiváló, lelkiismeretes és igényes pedagógusgárda biztosította.⁶⁴

A fokozatos iparosítás eredményeként a város lakossága folyamatosan növekedett. 1977-ben már 30 ezer 963 fő. Kétségtelen, hogy ezzel párhuzamosan a meg-növekedett katolikus hívek számára az 1758-ban épült templom kicsinynek bizonyult. A kommunista hatalom azonban nem engedélyezte sem a bővítést, sem pedig az építést. Az energikus Borbély Gábor főesperes-plébános – aki káplánjaival karöltve sokat tett a magyarok összefogása és a megtartó hitélet fellendítése érdekében – ezen a helyzeten a templomkertben hirtelen (2-3 nap alatt) megépített deszkasátor templommal segítette, amelyet aztán fokozatosan otthonossá tettek és téliesítettek.

Az 1980-as években a gazdasági nehézségek növekedésével párhuzamosan erősödött a központilag is gerjesztett román nacionalizmus, illetve a magyarságra nehezedő nyomás. Mindez az oktatáspolitikában jelentkezett a leglátványosabban. Csíkszeredán ugyanakkor nagyméretű építkezések kezdődnek, amelyek a város arculatának jelentős átrendezését eredményezték. Azt lehet mondani, hogy ezen átrendezés valójában a régi, magyar időkre és múltra emlékeztető városközpont marginalizációját célozta, egy kommunista ihletésű modernebb központ javára, amelynek négyszögletű terét az új Megyeház, a Szakszervezetek Művelődési Háza és az új Hargita Szálloda (ma a Sapientia–EMTE Csíkszeredai Karok épülete), illetve a tömbházasított egykori Fő utca – és a város egykori határában kialakított lakótelep (Nagy rét negyed) – határolta be.

Szakszervezetek Művelődési Háza

⁶³ Antal Imre, *id. m.*, 44. old.

⁶⁴ Az igazsághoz tartozik, hogy az oktatás idővel elsősorban reál (matematika, fizika) irányítottságú lett, ami a humán tantárgyak (irodalom, történelem, földrajz) rovására ment. Van olyan egyéni vélemény is, amely az 1980-as évekre vonatkozóan „szakbarbár” nevelésről beszél.

Ami az oktatást illeti, Csíkszeredán egyre inkább fokozódtak a magyar líceum elrománosítására irányuló törekvések. 1984-ben indult az első román tannyelvű osztály. Az 1987/88-as tanévben az iskola 37 osztályából már 32 volt román és csak 5 magyar. Ez gyakorlatilag egy felszámolás alatt álló magyar tagozat benyomását keltette egy román líceumban.

„A Hargita Munkaügyi Igazgatóság 1985-ben a csíkszeredai matematika-fizika líceum 50 végzett tanulóját a Zsil-völgyébe... helyezte ki. 1986-ban ugyancsak 50 tanulót, mint szakképesítetlen munkást, a Gorj megyei motrui szénkitermelő vállalathoz irányítottak. Ez az eljárás a tárgyalat időszakban általánossá vált. Noha Hargita megyét gyors ütemben iparosították, ide mégis más megyékből hozták a román ajkú munkásokat.”⁶⁵

Az értelmiség eltüntetése kétségtelenül fontos tényező egy nemzeti vagy etnikai kisebbség tényleges asszimilációja szempontjából. Ellenben legalább ilyen lényeges a kisebbség egy részének – különösen az elitnek számító társadalmi csoportokhoz tartozó egyének – ideológiai asszimilációja, akik azonban identitásuk nem meghatározó, mintegy folklorisztikus elemeként megtartják kisebbségi hovatartozásuk bizonyos vonásait. Ez a típusú asszimiláció – amennyiben ezen a téren mélyreható elemzések születnének – kétségtelenül tetten érhető lenne Csíkszeredán. Hiszen a módszeres betelepítés ellenére is, a város megőrizte magyar többségét, ami azt jelenti, hogy az állam- és pártapparátus végrehajtó szerveiben nem elhanyagolható számban magyarok azonosultak – kényszerből, pragmatikus vagy egzisztenciális megfontolásokból, esetleg meggyőződésből – a román nemzeti-kommunista ideológiával. Erre igencsak jó példa Vántsa Zoltán csíkszeredai református lelképásztor (1971. szeptember – 1986. május). Lelkületére jellemző, hogy az igazgatótanácshoz intézett átiratában (89/1971) arról ír, hogy „az illetékes állami szerveknél tett bemutatkozó vizitáció alkalmából vállalta, hogy családlátogatásai során, valamint az istentisztelet végén hirdetésekkel bizonyosságot tesz az államfő, Nicolae Ceaușescu elvtárs expozéjáról, mely mindenkire nézve kötelező, hatalmas útbaigazításokat összesít, melyek fényében haladni minden embernek nem csak kötelessége, hanem öröm és boldogság.”⁶⁶

⁶⁵ Antal Imre, *id. m.*, 53. old.

⁶⁶ Gráma Béla, *id. m.*, 98. old.

VI. A demokratizálódó Romániában (1990–2004)

Az 1989-es rendszerváltó eseményeket követően Csíkszeredán is a piacgazdaságra való áttérés éveit követték, melyeket kezdetben a teljes makrogazdasági instabilitás jellemezett. Az országban uralkodó trend – háromjegyű infláció, visszaesett termelés, magas munkanélküliségi ráta, a költségvetés és a fizetési mérleg hiányának növekedése – a város gazdaságát sem kerülte el, amely 1992-ben érte el a mélypontot.

Ellenben azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy 1990-ben megjelent a magánszféra, amely növekvő ütemben fejlődött, és mára már meghatározóvá vált a város gazdasági életében. Ezzel párhuzamosan azonban döntő mértékben leépültek a központi iparosítás termelőegységei, és szélesre tárult a társadalmi olló. A munkanélküliek, a hajléktalanok, a szegénységi küszöb alatt, vagy a csak hónapról hónapra élők mellett megjelentek a milliomosok is. Ugyanakkor még mindig vékonynak mondható az a vállalkozói réteg, amelynek sikerült a maga számára bizonyos életszínvonalat megteremtene. Mindennek dacára Csíkszereda hihetetlen bankközponttá fejlődött az elmúlt évtizedben. Azt lehet mondani, hogy szinte minden valamire való romániai bankintézet rendelkezik fiókkal a városban: Takarékpénztár (C. E. C.), Banc Post, Román Fejlesztési Bank, Román Kereskedelmi Bank, Raiffeisen, Carpatica, Transilvania, Romexterra.

A rendszerváltás nemcsak új helyzetet teremtett az arra felkészületlen romániai társadalom, és benne a magyarság számára,⁶⁷ hanem új lehetőségek reményét is felvillantotta. Ez olvasható ki abból a szimbolikus, de sokatmondó névadó ünnepségből, amelyre 1990. május 25–26-án került sor a csíkszeredai líceumban – egykori katolikus gimnáziumban: „Történelmünk új időszakát kezdjük-akarjuk élni, a románsággal együtt, mi, itt élő magyarok is. Jövőt építő munkánkhoz keressük a példaképet, olyat, amelyben felismerjük önmagunkat, amelyet a múlt igazolt és a jövő felé mutat tüzet, ha kell, a sötétségben is. Ezen keresésünkben jutott el tanártestületünk szűkebb pátriánk és ezen belül Csíkszentdomokos szülőttének, iskolánk hajdani diákjának, az erdélyi katolikus társadalom, de az egész romániai magyarság nagy személyiségének, főtiszteletű Márton Áron, Erdély volt püspökének tiszta nevéhez, és kezdeményezte annak gimnáziumunk által való felvételét.”⁶⁸ Így lett tehát az iskola Márton Áron Gimnázium – miközben vissza nem kapott intézménye helyett a katolikus egyház kénytelen volt létrehozni a Segítő Mária Római Katolikus Teológiai Líceumot.

Az indulási társadalmi helyzetkép pontosabb ismeretét – mintegy viszonyítási alappal is szolgálva a későbbiekben – az 1992. január 7-i népszámlálás adatai teszik lehetővé.⁶⁹ Ezek szerint a város lakosainak a száma összesen 46 ezer 29 fő. A nemze-

⁶⁷ „A kilencvenes évek elején derült ki: a romániai magyarság zöme lényegében felkészületlenül került a diktatúra összeomlását követő 'átmeneti' helyzetbe; újdonsült szellemi/politikai vezetőinek alig volt közéleti tapasztalata, sem a bekövetkezett helyzetben gyakorlatilag érvényesíthető, elméletileg kellőképpen megalapozott alternatívája. Valójában nem is nagyon lehetett, hiszen értelmiségi nemzedékek egész sora nőtt fel úgy a totalitarizmus időszakában, hogy nem szerezhetett áthagyományozott ismereteket a két világháború közötti önvédelmi és társadalomépítési tapasztalatokról.” Cseke Péter, *Paradigmaváltó erdélyi törekvések*, Kolozsvár, 2003, 9. old.

⁶⁸ *Hargita Népe* 1990. május 25. Idézi Antal Imre, *id. m.*, 57-58. old.

⁶⁹ A 2002-es adatok csak részben hozzáférhetők a www.recensaman.ro honlapon. Eszerint a csíkszeredai összlakosság 41.852 fő.

tiségi összetétel pedig: 38 ezer 204 magyar (82,99%), 7451 román (16,19%), 228 cigány (0,50%), 67 német (0,15%), 49 örmény (0,11%), 5 ukrán, 5 szlovák, 4 orosz, 4 tatár, 4 lengyel, 2 cseh, 2 görög, 2 lipován, 1 szerb, 1 zsidó, és 29 más nemzetiségű. Vallási összetétel szerint pedig: 34 ezer 106 római katolikus (74,10%), 6794 ortodox (14,76%), 3543 református (7,70%), 979 unitárius (2,13%), 136 görög katolikus (0,30%), 74 evangélikus (0,16%), 39 adventista (0,08%), 14 evangélium szerinti keresztény (0,03%), 13 pünkösdistá (0,03%), 7 baptista (0,02%), 6 örmény (0,01%), 1 izraelita, 1 mohamedán, 227 más vallású (0,49%), 50 vallás nélküli, 7 nem nyilatkozott, 26 ateista.⁷⁰

Mivel a megváltozott politikai és gazdasági viszonyok a román állam számára már nem teszik lehetővé Csíkszereda demográfiai összetételének a központilag irányított nyílt és nyilvánvaló átalakítását, így az a kormányzati akarattól látszólag független, ellenben annak stratégiáját minden szempontból hatékonyan felvállalni és végrehajtani tudó intézményhez, a román ortodox egyházhoz fordult.⁷¹ Ennek beszédes bizonyítéka Csíkszereda székelyföldi román ortodox központtá válása és egyházi intézményrendszerének a kiépítése. Míg a kommunista rendszerben a volt görög katolikus templom évtizedekig elhagyatva állt és közcéneknél használták, addig a „demokráciában” ahelyett, hogy visszaadták volna jogos tulajdonosának, az ortodox egyház egyszerűen kisajátította a maga használatára. Csíkszereda 1994-től már ortodox egyházkerületi székhely. Székelyföld el, illetve egy román nemzeti ideológiai megközelítés szerint visszamórosításának a feladatát tehát, amelyet az európaizálódni kívánó Románia már nem vállalhat fel, átruházza a Csíkszeredán kiépült Miron Cristea román ortodox Kulturális Központra, illetve az újonnan megalapított ortodox püspökségre, amelyek feladata ellátásához komoly gazdasági háttérrel is biztosít.

A református Gráma Béla a következőképpen látja a helyzetet: „Megtörtént az Ifjúsági Szövetség tulajdonát képező Olt Szálloda, valamikori pártszálló erőszakos kisajátítása, újraállamosítása, és 240 millió állami támogatás mellett létrejött a püspöki palota, melynek fő urát Jeruzsálemből hívták haza, Sălăjan Ion [sic] személyében, aki ortodoxiát adott elő a jeruzsálemi egyetemen... ‘Ősi’ jogát igényelve az ortodox püspökség tíz hektár szántóföldet követelt a helyi tanácstól. És itt újra bizonyított a gyengejellemű, pozícióját féltő csíkszeredai városi vezetőség. Kiutalt az ortodox püspökségnek 10 hektár területet, a két ortodox egyházközségnek 5-5 hektárt, a két római katolikus egyháznak 7-7 hektárt, viszont a református és unitárius egyházaknak összesen 5 hektár szántóföldet. A két sértett egyházvezető felvilágosítást kért a polgármestertől, aki elkerülve a dolgot, habogott, hogy nyomás alatt voltak s nem tehettek másként. Hegyi István megkérdezte, hogy itt Székelyföldön, ahol mind magyarok élnek, meddig nézik még a protestánsokat félembereknek, csak azért, mert más a vallási meggyőződésük, viszont a polgármester szentesítésével a zsögödiek és taplocaiak közterületén utat nyitnak az ortodoxia terjeszkedésének. A Megyei Bizottság elnökének nem volt tudomása semmiről, mert állítása szerint ilyen esetekben megkerüli őket a városi tanács. A prefektus arra hivatkozott, hogy még nem tanulmányozta az ügyet, és látva, hogy előtte mind aláírták, ő is aláírta. Megemlítette, hogy a református egyháznak is

⁷⁰ <http://moldova.go.ro/pagini/minoritati/orase/ciuc.htm>. Érdekesség gyanánt érdemes megjegyezni, hogy egy másik honlap enyhe eltéréseket mutat a népességi statisztikában: 4 lipován orosz, 2 szerb, 1 tatár, 4 szlovák, 5 zsidó, 1 cseh, 2 lengyel, 4 görög, 2 örmény, 49 más nemzetiségű; illetve 6797 ortodox és 77 evangélikus (<http://clmc.topnet.ro/lakossag.htm>).

⁷¹ Ezt igazolják az elmúlt évtizedben a székelyföldi ortodoxiának juttatott nyílt kormánytámogatások. *Erdélyi Napló* 2003. május 7. (www.hhrf.org/erdelyinaplo/2003/3en-18/3en-1828.htm)

adott területet a városi tanács a templom építésére. Csupán másfél millió lejért – egészítette ki Hegyi István. – Simén Domokos unitárius lelkész megaláznál tartotta az eljárást, hiszen az unitárius egyháztól kisajátított területen épült egy teljes lakótelep és az állami levéltár. Ezek szerint az újonnan kiutalt földterület nem fedi a jogtalanul kisajátított területet sem.”⁷²

A földterületeken kívül azonban a csíkszeredai székhelyű Hargita-Kovácsna Görögkeleti Püspökség más „adományokat” is kapott a román kormányoktól: két Dacia gépkocsi (1997/768. sz. kormányhatározat), Hargita Agroind Rt. műhelyrészleg (1998/239. sz. kormányhatározat), 218 négyzetméteres csíkszeredai ingatlan (1999/172. sz. kormányhatározat), illetve több rendben pénzt.⁷³ Jelenleg az ortodox egyház a város egyik komoly munkáltatójának számít. 2003 májusában pl. 160 embernek adott munkát a készruhágyárában.

Nem érdektelen összevetni a városi tanácsnak az ortodoxia iránt tanúsított segítőkészségét a református templom építése körüli hosszas huzavonával (2000. szept. 23-án szentelték fel), illetve a katolikus egyház ügyeinek rendezetlen állapotával. Ennek, valamint az erdélyi (illetve székelyföldi) magyar társadalmat jelen pillanatban jellemző – fokozatosan mélyülőni látszó – megosztottságnak a fényében nyerne igazán értelmet Dr. Péter Miklós azon szavai, amelyek „a magunkfajta másfajta elleni védekezésé”-ről szólnak⁷⁴. Elgondolkodtató, hogy az idegenként felfogott és megélt hatalom elfogadása szinte természetesebbnek tűnik, mint az adott nemzeti közösségen belüli (politikai és vallási) másságé. Tivai Nagy Imre meglátásaira alapozva elképzelhető lenne, hogy a társadalmi viszonyok területén alig történt előrelépés az elmúlt több mint egy évszázadban?

Pedig minden felelős vezetőnek el kellene gondolkodnia a székelyföldi ortodox egyházi intézményrendszer kiépítése kapcsán. Hiszen Ioan Selejan püspök – egykori energetikus mérnök –, a Jeruzsálemi Bibliai Tanulmányok Intézete doktora, nem köntörfalaz; nyíltan beszél arról, hogy az ő missziós küldetése „visszaadni” az ősi román földnek mindazt, amit a magyarok évszázadok óta „elvettek”. Ugyanakkor egy olyan szellemiséget képvisel, amely – még akkor is, ha csak részben igaz – hosszú távon mindenképpen éreztetni fogja a hatását egy olyan világban, ahol az *image* és a reprezentáció sokszor fontosabb, mint a valóság: „Én a problémát így teszem fel: ha nem küzdesz... – vallja Selejan püspök. – Ha én magam nem küzdöttem volna... a támogatásokért, a patriarkátus bizonyára nem marasztalt volna el semmittevés címén. Azt mondta volna, olyan vidéken szolgál, ahol kevés a román és nem lehet elérni többet. De én nem hagytam ki semmilyen lehetőséget. Néhány éve kaptam egy elég nagy adag búzát. Elvittem, megőröltettem, a liszttel segítettem a parókiákat és kolostorokat és segítettem az óvodákat, 2001-ben 700 óvodásgyermeknek adtunk kalácsot és kiflit. Mindezt azért mondom, hogy ne higgye senki, hogy minden pénz az ölünkbe hull. Dolgozunk és segítünk is. Nem elefántcsonttoronyban ülök és papírokat írok alá. Én ott vagyok az építőtelepeken, felmászok az állványokra, kotrógépet vezetek, ha kell, teherautóba ülök. Nézzen rám, látja a szakadásig kopott reverendámat? Még Jeruzsálemből hoztam magammal. Azóta nem varrattam újat. Naphosszat úton vagyok,

⁷² Gráma Béla, *id. m.*, 113-114. old.

⁷³ *Erdélyi Napló* 2003. május 7.

⁷⁴ Gráma Béla, *id. m.*, 6. old.

egyszer eszem napjában. Tény, hogy mindenütt ott akarok személyesen lenni. Egyenként ismerem az embereket, bajaikat, gondjaikat.”⁷⁵

A püspök tehát intézkedett, épített, szervezett – igazi menedzserként –, miközben a magyar városi tanács évekig nem tudott mit kezdeni a mára már Csibi-üggé duzzadt Neptun valósággal,⁷⁶ amelynek sikerült aláásnia a lakosság közérzetét. Egészen addig a végzetesnek bizonyult téves elszámításig, amelynek Szondy Zoltán újságíró volt az áldozata.⁷⁷ S akkor kirobbant a botrány, és hulltak a fejek. Elvégre, ha Európa a tét, akkor Románia is tud látványosan jogállamként működni – még akkor is, ha kísérletek történnek arra, hogy az ügy politikai és emberjogi dimenziót kapjon. Sütő András vagy Fodor Sándor⁷⁸ – akik könyveik megjelentetéséért (a Neptun Kiadónál) hálásan dicsőítettek Csibi Istvánt – vajon mit éreznek ma, amikor a tükörbe néznek? És vajon hol van az erdélyi magyar ‘értelmiségi’ elit egy részének a lesüllyedési mélypontja?

Az ortodox központi intézményrendszer kiépítése lépésekre kényszerítette a katolikus egyházat is. Az addig egységes várost 1995-ben két külön plébániára osztották – ezek a régi Szent Kereszt Felmagasztalása és az új Szent Ágoston (melynek temploma 1993 óta épül) –, és 1997-ben ide került a gyulafehérvári segédpüspök székhelye is. Tamás József általános érseki helynök (c. valabiai püspök) jelenléte a városban azonban elsősorban szimbolikus és reprezentációs értékű. A katolikus egyház hierarchikus felépítésű intézményi mechanizmusa miatt ugyanis a tényleges jelentősége meglehetősen korlátozott, ami szűknek nevezhető tevékenységi lehetőségeiből következik. A segédpüspöki központ mind a mai napig abban az eredetileg papi otthonnak készült épületben van, amelyet ideiglenesen átalakítottak a célnak megfelelően.

A 2001/1005. sz. kormányhatározat (*Hivatalos Közlöny 2001/647*) jóváhagyta a Kultuszminisztérium 2001. évi költségvetésének kiegészítését 2 milliárd lejjel a kormány tartalékalapjából, a csíkszeredai Szent Kereszt templom építésére. Ugyanebben az évben a Hargita-Kovácsna Görögkeleti Püspökség 5,5 milliárd lejt kapott ingatlanvásárlásra (2001/591. sz. kormányhatározat).

1997-ben, a rendszerváltozás óta megjelenő *Hargita Népe* és *Adevărul Harghitei* mellett, kulturális folyóirat indult *Székelgyőld* címmel, amely értelmiségi fórum is egyben. Ugyanakkor kiadók is létrejöttek ezekben az években – Alutus, Pallas-Akadémia (1993), Pro-Print (1994), Státus Kiadó –, ami mind azt tanúsítja, hogy az egyetem tényétől függetlenül is történtek – és történnek – kezdeményezések a magyar szellemi élet fellendítése érdekében. Kétségtelenül ide sorolható a Babeş–Bolyai Tudományegyetem keretében működő Csíkszeredai Informatikai Főiskola is.

⁷⁵ Oláh-Gál Elvira, „Missziót vállaltunk ezen a vidéken” Beszélgetés Ioan Selejan püspökkel, a Hargita-Kovácsna Görögkeleti Püspökség főpapjával, *Erdélyi Napló* 2003. május 7. (www.hhrf.org/erdelyinaplo/2003/3en-18/3en-1827.htm).

⁷⁶ Csibi István, dúsgazdag csíkszeredai üzletember (a Neptun Kft. vezetője és tulajdonosa) és büntérsai ellen többszörös bűnvádi eljárás van folyamatban. Ebben szerepel emberölési kísérlet, rablás, rablási kísérlet, hatósági közeg elleni sértés, gyújtogatás, súlyos testi sértés, minősített lakhelysértés, korrupcióval kapcsolatos bűntettek, valamint hivatalos címbitorlás. A helyzet tényleges ismereték fényében érdekesen hangzik az a kitétel, amely az ENSZ Fejlesztési Programja (ROM98/012) keretében készült *Csíkszereda megyei jogú város helyi fenntartható fejlődési stratégiája* c. dokumentum lakossági fórumra előterjesztett kivonatában olvasható: „Noha az utóbbi években nem csökkent jelentős mértékben a városunkban elkövetett kihágások és bűncselekmények száma, az alaposabb elemzés mégis azt mutatja, hogy a közbiztonság terén pozitív eredményekről számolhatunk be. A Csíkszeredai Rendőrség 2001. évi adatai szerint a kihágások túlnyomó részét a közlekedésrendészeti törvények megszegése terén tapasztalták (9856 kihágás a 12 100 összesből)...” Csíkszereda, 2002, 28. old. (<http://clmc.topnet.ro/agenda21/magyar%20strat.pdf>).

⁷⁷ Szondy Zoltán, „Magánterror hegyeink között. Az erőszak tengere Csikban”, *Hargita Népe* 2003. október 30. szerda, XV. évfolyam, 252. szám. Kétségtelen azonban, hogy Boros Károly taploccai katolikus plébános megfélemlített hívei mellett bátor kiállása is sokat segített abban, hogy a rendőrség és az igazságszolgáltatás végre eljérjon az ügyben.

⁷⁸ Lásd Fodor Sándor, „Ha szabad – válaszolok”, *Hargita Népe* 2003. április 8. kedd, XV. évfolyam, 81. szám.

VII. Európa felé a pluralitás vonzaskörében

Annak ellenére, hogy hiányzanak a több évszázados városi hagyományok, s a szellemiséget meghatározó várossá fejlődés természetes ritmusa többször is megtört, illetve a román nemzetpolitikai megfontolások több esetben is erőteljesen meghatározták a mesterségesen erőltetett fejlesztés irányvonalát, Csíkszereda ma már mindenképpen a csiki régió egyetlen és tényleges városának tekinthető, amely betölti a mindennemű – adminisztratív, egészségügyi, gazdasági, szellemi, kulturális, és ma már bizonyos értelemben a vallási – központ szerepét. Ugyanakkor, ahogy egész romániai viszonylatban, úgy Csíkszeredában sem alakult ki a plurális civil társadalom,⁷⁹ illetve a nem személyfüggő, hanem a jogra és annak alkalmazására épülő demokratikus intézményrendszer. Ahhoz, hogy ez ténylegesen megvalósulhasson, a másság melletti párhuzamos élni tudásnak óhatatlanul át kell alakulnia a mássággal való együtt élni és dolgozni tudássá. Gyakorlatilag ezen áll vagy bukik a jövő. „Sajnálatos, hogy a magyarnál a politikai véleménykülönbség gyakran személyes ellentétnek is a szülőanyja.”⁸⁰

Az Európa felé tartó Románia ugyanis értelemszerűen pluralitásra van ítélve. Ez azonban nem jelenti azt, hogy fel kell adnia – és hogy fel is fogja adni – a nemzeti homogenizációra irányuló törekvéseit.⁸¹ Ellenben a kisebbségi magyarságnak mindenképpen el kell kerülnie az egyoldalú – vallási és politikai – kizárólagosságot, az egység címszó alatti egyformaságot⁸². Ellenkező esetben a közügyek iránti általánosabb érdektelenség és a kivándorlás mellett a többségi nemzetbe történő betagozódás olyan alternatívaként kínálkozhat, amely eleve tágabb mozgásteret, és a pluralitás megélésére nyitottabb lehetőségeket kínál. Dr. Nagy András 1943. április 10-én így fogalmazott: „Közhelyszerű igazság, hogy az elvetéltnek látszó tehetségek klasszikus

⁷⁹ Ezt igyekszik elősegíteni az 1998-ban alakult *Polgár-Társ Alapítvány* (www.epce.ro), amely 2000-ben a Partnerség a Környezetért Konzorcium tagja lett. Programjaival a civil szervezeteket, a helyhatóságokat, a vállalkozói szférát és a médiát igyekszik megcélozni. Ebben a tekintetben azt lehet mondani, hogy Székelyudvarhely sokkal előbb felismerte a civil társadalom kialakításának a szükségességét (lásd www.civitas.ro).

⁸⁰ Nagy Benedek, in: Tivai Nagy Imre, *id. m.*, 11. old.

⁸¹ Tanulmányos olvasmány a román nyelvű katolicizmus szolidáris viszonyulása a székelyföldi ortodox püspökséghez. www.catholica.ro/stiri/show.asp?id=1950&lang=r

⁸² Ebben a tekintetben döbbenetes Dr. Jakubinyi György gyulafehérvári érseknek a helyhatósági választásokra kiadott zavaros és ellentmondásos főpásztori üzenete (2004. május 27), amely nemcsak egyszerűsít és általánosít, hanem összemossa a vallást és a politikát, a nemzetet és a katolikus egyházat, miközben igyekszik megőrizni a pártatlanság látszatát: „A választáson való részvétel nem csupán politikai ténykedés, hanem valláserkölcs is. (...) Az Európai Unió tagállamai nem akarnak tudomást szerezni a keresztény értékrendről, ami évszázadokon keresztül bennünket az európai népek és kultúra számára. A keresztény értékekre való hivatkozást tudatosan száműzik a készülő uniós alkotmányból. Ilyen kihívások között sokkal inkább ragaszkodnunk kell a keresztény gyökereinkhez, amely földi létünk, boldogulásunk és örök üdvösségünk szempontjából elengedhetetlenül szükséges. Csak úgy tudjuk érdekeinket képviseltni, ha olyan személyekre szavazunk, akik elkötelezett módon vállalják a keresztény és nemzeti értékeinket. Ezt csak úgy tudjuk elérni, ha valamennyien részt veszünk a választáson és lelkiismeretünk hangját követve – a legalkalmasabb személyekre adjuk le szavazatunkat. Kérem Tisztelendő Paptestvéreimet, hogy elkötelezett hivatásuk tudatában őrizzék meg pártatlanságukat és szabadságukat – minden politikai kötődéstől mentesen. ...szeretettel kérem főegyházmegegyénk választásra jogosult híveit, hogy kivétel nélkül éljenek a törvény biztosította jogukkal és menjenek el szavazni. Közösségeikben azokat a polgármester és tanácsos jelölteket támogassák, akik a legtöbb garanciát jelenthetik nemzeti és egyházi érdekeink képviseletére és védelmére.” Annyira biztos lenne, hogy a nemzeti és a (katolikus) egyházi érdekek mindig és mindenkor egybeesnek? S ha már érdekekről van szó, akkor az érsek úrnak talán széthulló egyházmegyéje állapotaira kellene a figyelmét elsősorban összpontosítania, hogy Márton Áron öröksége ne jusson ebek harmincadjára. Miközben Moldvában ugyanis lassan már a falusi plébános is nyugati doktorátussal és kapcsolatokkal rendelkezik, addig még a Gyulafehérvári Hittudományi Főiskola tanári kara többségének sincs tudományos fokozata. Jogos tehát a kérdés, hogy miben szolgálja a romániai magyar katolicizmus és magyarság érdekeit a képzetlen – de státusára egyre többet adó fiatal – erdélyi katolikus papság?

földje, a Székelyföld, a magyar jövő legrégibb és majdnem utolsó reménysége.”⁸³ Kérdés, hogy ma még megengedheti-e magának ezt a pazar fényűzést?

Kétségtelen, hogy a román politikai elit nagyon is tisztában van a város jelentőségével – és annak hatékony asszimilációs vonzatával – az egyre inkább globalizálódó világunkban. Csíkszereda esetében ez azt jelenti, hogy bizonyos értelemben a város maga jelenti a csíki térség – és tágabb értelemben a Székelyföld – magyar jövőjének a kulcsát.⁸⁴ Ez pedig csakis egy plurális civil társadalom kiépülése esetében lehetséges. Ellenkező esetben ugyanis csupán idő kérdése, hogy a demográfiai mérleg nyelve mikor billen el a románság javára. A városok elvesztése után Székelyföld vidéki magyar lakossága óhatatlanul a moldvai csángóság sorsára jut. Székelyföld nélkül pedig magától megoldódik a romániai magyar kisebbségi probléma. És akkor végre megvalósulhat a mindenkori román politikai vezetés évszázados álma: a homogén román nemzeti állam.

Csíkszereda története és jelene azt sugallja, hogy napjainkban az erdélyi magyarság jövője iránt ténylegesen felelősséget érzőknek elsősorban városokban és (kis)térségekben, illetve folyamatokban kell gondolkodniuk. A városnak kell jelentenie azt a központot, amelynek vonzó- és húzóereje kisugárzik a közvetlen térségbe. Az infrastruktúra, a helyi gazdaság és az egészségügy állapota alapján ítélve Csíkszereda – jelen pillanatban és csíki viszonylatban – képtelen az a szerepet felvállalni. Amíg egy várost, egy térséget (vagy akár az egész országot is) úgy lehet jellemezni, hogy „itt bármi megtörténhet”, mert „mindent a pénz meg anyagi érdekek mozgatnak, ezt ideje lenne már megtanulni, mert csak így van esély ezen túllépni, ezt túlélhető, emberibbé tenni”,⁸⁵ addig remény sincs a közjóban gondolkodó civil társadalom kialakulására. Arról nem is beszélve, hogy egy ilyen típusú társadalom kialakulása, bizonyos értelemben a harmadik világra emlékeztető állapotok közepette, magának a vezető rétegnek sem érdeke – még akkor sem, ha retorikai szinten mindenféle köz- és közösségi érdekből igyekszik magának politikai tőkét kovácsolni.

A Sapientia-EMTE Csíkszeredai Karok épülete

⁸³ Tivai Nagy Imre, *id. m.*, 298-299. old.

⁸⁴ A székelyföldi magyar politikai irányzatok is érzékelik a város fontosságát, ellenben úgy tűnik, hogy megrekednek a városvezetés birtoklásánál.

⁸⁵ www.disputa.ro/cgi-bin/disputa/ultimategb.cgi?topic/9/6/8.html. Sajnos ez nemcsak egyéni, szubjektív vélemény, hanem egy, a hétköznapok szintjén is megtapasztalható székelyföldi állapot. Elég a birtokviszonyok rendezésének folyamatára gondolni; de konkrét példát is említhetek. Gyergyószentmiklóson pl. magyar közjegyző telekönnyveztetett szántóföldként egy 30 éve beépített és részben közművesített magyarok lakta utcát – a román kommunizmust kiszolgálók azóta amerikai magyarrá előlépett leszármazottai javára –, s ebben két, az ügyet egymás után vizsgáló magyar bírósági ítélet sem talált semmi kivételmentesnek.

Ezen a helyzeten, megítélésem szerint, még az sem változtat, hogy hosszas vándorlás után – és csakis külső (magyarországi) anyagi forrásoknak köszönhetően – 2001-ben létrejött a Sapientia–EMTE helyi részlege (a Csíkszeredai Karok), amely mintegy felsőoktatási szellemi központtá tette a várost. Ahhoz azonban, hogy egy szinte semmiből teremtett felsőoktatási intézményben a tudományművelés ténylegesen intézményesüljön, időre és elsősorban rátermett személyekre van szükség. Hiszen ez a műfaj nagyon is személyfüggő, még akkor is, ha az intézményes háttér sem hanyagolható el. Ellenben fölöttébb vitatható a tanársegédekre épített oktatási politika. Ugyanakkor az sem elhanyagolható, hogy román részről is jelen van a konkurencia, hiszen a szebeni Lucian Blaga Egyetem oktatási központot nyitott Csíkszeredán (közigazgatási menedzsment); és működik a Gheorghe Barițiu Magánegyetem is (jog, közigazgatás, menedzsment). 1998-ra pedig a magyar kezdeményezésnek tekinthető Pro Agricultura Hargitae Alapítvány is kiépítette a maga távoktatási központját (agrármérnökképzés, erdészet, angol nyelv, szociálpedagógia, vadgazdálkodás).

Arra, hogy a jövő mennyire a térségi folyamatok szintjén alakul majd, jó példa a kidolgozás alatt álló román iskolareform. Ez 2020-ig a romániai lakosság általában 39%-os, az iskoláskorú gyermekek számának pedig 50%-os csökkenésével számol. Nagyon valószínű, hogy a magyar közösség ennél lényegesen nagyobb arányban fog csökkenni. A reform intézkedései kétségtelenül hátrányosan érintik majd a kistelepülések iskoláit. Az új jogszabály ugyanis a 200 főnél kisebb oktatási intézmények jogi személyiségének a megszüntetését tervezi azáltal, hogy azokat egy nagyobb körzet intézményéhez kívánja csatolni. Ahol pedig összevont vagy nagyon kis létszámú osztályok működnek, ott nagyobb iskolaközpontokba irányítanak a tanulókat, s ezzel mintegy felszámolják a felső tagozatokat.⁸⁶ Amennyiben e reform gyakorlati megvalósítása elkezdődik, Csíkszereda szellemi szempontból is teljesen új helyzetbe kerül.

A 2004-es helyhatósági választások eredményeként új polgármester (Ráduly Róbert Kálmán parlamenti képviselő) és új vezetőség került a város élére. Jóllehet ez mindenképpen generációváltást jelent, az csakis a jövőben, a következő években dől el, hogy a váltás mennyiben hoz majd ténylegesen is változást – a szemléletben, a helyi társadalomhoz és a térséghez való hozzáállásban, a jövőképben és a következetes tenni akarásban.⁸⁷ Nem szabad ugyanis lebecsülni a szocializáció hatását egy olyan romániai magyar vezető rétegben, ahol nem számít hiánycikknek sem a középszerűség, sem pedig a román politikai gondolkodásmódot helyi magyar viszonylatban megjelenítő magatartás. Kérdés, hogy a most felálló vezetés számára melyek lesznek az alapvető prioritások: a város és közvetve a térség fejlesztése, vagy pedig a Székelyudvarhelyt ellensúlyozó RMDSZ-es feudum kialakítása?

Ebben a tekintetben talán egyáltalán nem érdektelen elgondolkodni Tivai Nagy Imrénének az 1920-as években papírra vetett gondolatain: „... bőven volt alkalmam kitapasztalni, hogy a közügyekben való önzetlen buzgólkodás, az egyéni boldogulás nagy

⁸⁶ Oláh-Gál Elvira, „Készül Erdély iskolatérképe. Beszélgetés Kötő József oktatáspolitikai alelnökkel”, *Hargita Népe* XVI. évf., 109. szám, 2004. május 12. szerda.

⁸⁷ Ebben a tekintetben a 215/2001. számú módosított közigazgatási törvény kibővítette a helyi tanácsok önkormányzati jogait, és nagyobb teret biztosít azok pénzügyi-gazdasági tevékenységének.

hátrányával jár.⁸⁸ Soha sem lehet a közügyeket úgy szolgálni, hogy valaki, vagy valakik magánérdekeivel össze ne kelljen ütközni. Sokszor évtized múlva érti meg az ember, hogy hajdan felvetett eszméink megvalósulása minő magánérdekbe ütközött s minő okok állták útját annak. No, de minden időben voltak és kell legyenek idealisták s kell lenni realistáknak, kik az útba eső idealistákat mérsékeljék. A közügyek komoly szolgálata e két külön felfogásnak és törekvésnek kiegyenlítéséből áll. Az idealista a torony tetején nőtt pár sovány fűért nem sajnál a toronyra mászni, míg a realista a torony tövé-nél készen álló kövér fű lekaszásához is csak a hasznosság szempontjából kezd hozzá. Sokáig tartoztam az idealisták sovány csapatához, míg annyira be tudott nőni a fejem lágya, hogy a realistákat sem tartottam szükségesnek mindenben hibáztatni. Májig is nagy vonzalommal vagyok az idealista eszmékért rajongó ifjakhoz s utálom az öreg ifjakot úgy a politikában, mint a társadalmi élet más régióiban. Tapasztalatom szerint a számítás nélküli idealista ifjakból válnak idővel a legrealisabb józan hazafiak, az öreg ifjakból lesznek a legcsömörletesebb reakciónáriusok és a semmiházi talpnyalók. Mert a hazafiségben idealista ifjú belső ösztönét követi, míg a számító öreg ifjú ezen mindig erőszakot kell tegyen. Az idő mindkettőt tovább neveli. Az elsőt a józanabb gondolkodásban, az utóbbit az erőszakolt hasznosságban.”⁸⁹

A választások ugyanakkor három alapvető tényre is fényt derítettek: a) a lakosság nagymértékű érdektelenségére⁹⁰ – amin nagyon el kellene gondolkodni, még akkor is, ha a választásnak úgymond „nem volt tétje”; b) arra, hogy a közeljövőben minden bizonnyal számolni kell majd a román lakosság politikai tényezőként való megjelenésével; c) ezzel párhuzamosan pedig a csíkszeredai társadalom ténylegesen is plurálissá (nemzeti és politikai értelemben) válik. A helyi tanácsban ugyanis az RMDSZ 13 mandátumhoz, a román liberálisok és a kormánypárt pedig 2-2 mandátumhoz jutott. Ugyanakkor bekerült további két magyar független is, ami jelzésértékű lehet a nemzeti közösségen belüli politikai pluralizmus iránti igény tekintetében.⁹¹

⁸⁸ Ez az állítás szinte hihetetlennek tűnik napjainkban, amikor a közszerelés mintegy mesterségszámba megy (a mára ugyanis nem annyira a *politikának*, hanem sokkal inkább a *politikából* élni a jellemző), és nemzetközi szinten is bizonyos korszerű feudalizmus kibontakozásának lehetünk tanúi, minek keretében a közszerelés és egyéni boldogulás felcserélhető és egymást feltételező fogalmakká válnak. Ez elsősorban abban a folyamatban nyilvánul meg, hogy politikusok (és hozzátartozóik) meggazdagodnak, illetve sikeres üzletemberek politikai pályára lépnek. Ezen összefonódásnak tudható be egy sajtóságos politikai-gazdasági vezető réteg kialakulása, amely összemosza a társadalmi és az egyéni, vállalati érdekeket; ez utóbbiakat az előbbiekként tüntetve fel. Pillanatnyilag ennek eléggé kézzelfogható példája az amerikai Bush-adminisztráció.

⁸⁹ Tivai Nagy Imre, *id. m.*, 153-154. old.

⁹⁰ Jóllehet Ráduly Róbert már az első fordulóban nyert (73,5 százalékkal), a részvételi arány csupán 34,38%-os volt. Ami azt jelenti, hogy választási jegyzékben szereplő 35.941 választóból mindössze 8.788-an szavaztak az új polgármesterre. Ez kevesebb, mint a lakosság 1/4-e (<http://clmc.topnet.ro/valasztas/index.html>). Csíkszeredával szemben Székelyudvarhelyen 52, Gyergyószentmiklóson 44,3, Maroshévízen 47,7, Székelykeresztúron 50, Tusnádfürdőn 60, Balánbányán 50 százalékos volt a részvétel.

⁹¹ <http://clmc.topnet.ro/valasztas/index.html>

VIII. Hogyan tovább?

Bizonyos értelemben Csíkszereda jövőjét nem lehet elvonatkoztatni a romániai magyarság jövőjétől. A város sorsa ugyanis hosszú távon döntően meghatározza a csíki térség (vagyis a Csíki-medence) társadalmi fejlődését is. Marosvásárhely demográfiai elvesztése – ahogy az a 2004-es helyhatósági választásokon egyértelművé vált – mindenképpen felveti egyrészt a kisebbségi vezetők közösségmegtartást hangoztató politikájának a felülvizsgálatát és elemzését, másrészt pedig rávilágít az egyéni boldogulás és a közösségi megmaradás közötti konfliktusra. Kétségtelen ugyanis az a tény, hogy a Romániában hivatalosan még mindig nyilvántartott magyarok egy része *de facto* már nem tartózkodik az országban, illetve a közügyeket már nem érzi magára vonatkozóknak. Mindezek fényében, azt hiszem, eléggé egyértelműnek tűnik az, hogy romániai viszonylatban nem annyira érzelmi és szimbolikus, mint sokkal inkább pragmatikus és realista magyar politizálásra van szükség.⁹²

Ebben az értelemben, úgy vélem, komolyan felül kellene vizsgálni a **Sapientia Egyetem** – és benne a Csíkszeredai Karok – **tényleges célját** (minőségi képzés vagy diplomaosztogatás), mentalitásváltást előidéző képességét, beágyazódását az adott város és térség gazdasági, társadalmi és szellemi arculatába, illetve a romániai, általánosabban pedig a magyar és a nemzetközi egyetemi hálózatrendszerbe. Ennek az intézménynek ugyanis – a magyarországi segínytől való függőségén túlmenően – két alapvető problémával kell szembenéznie:

1. Az egyházi ellenőrző rendszer fenntartása az európai integráció felé haladó Romániában rövid időn belül *de facto* a mindenkori magyarországi kormány által finanszírozott erdélyi magyar egyházi magánegyetemmel alakítja a Sapientia-t, ami kétségtelenül kihatással lesz a szellemiségére és oktatási politikájára, programjára. Ez máris megmutatkozik a humán tudományokhoz viszonyulásban, és azok egyetemen belüli jelenlétében (az elnevezések ne tévesszenek meg).⁹³ Hiszen a szélesebb látókörű, kritikus szellemű és önállóan gondolkodó egyének kiképzése soha nem volt célja az egyházi oktatásnak.⁹⁴ Hosszabb távon ez azt is eredményezheti, hogy az egyházak saját intézményes érdekeiket a romániai magyar nemzeti közösség érdekeiként

⁹² Mindezt Markó Bálint így összegzi: „Jellemző az erdélyi magyar gondolkodásra az állam az államban lehetséges megoldás egyetlen esélyként való felmagasztalása. Ez a retorika számtalan kárt okozott, hiszen egyrészt elhitette velünk, hogy ma ilyesmi lehetséges, másrészt azt sugallta, hogy e nélkül elvesztünk. Pedig nem hiszem, hogy föltétlenül ez az egyetlen megoldás. (...) A különállás felmagasztalásának hatalmas ára van, és lesz is, ha így megy tovább: a versenyképes életben maradás feladása. Sajnos nagyon kevesen szólnak ma is arról, hogy az erdélyi magyarság megmaradása nem a magyar himnusz végtelenségig történő énekléséről és a múltban való élésről szól (az öregebb nemzedék tipikus konzervatív hozzáállása), hanem arról, hogy versenyképesek vagyunk-e, Romániában, meg tudjuk-e itt állni a helyünket. (...) Sajnos a felelőtlen hözöngések túlságosan is háttérbe szorították a realizmust és a praktikus hozzáállást.” *Kínlódni ebben az országban...?*, Kolozsvár, 2002, 173-174. old.

⁹³ www.emte.ro és www.sapientia.siculorum.ro. A csíkszeredai karokon gyakorlatilag egy angol-román szak működik és szociológiai karként betagozódott a KAM-Regionális és Antropológiai Kutatások Központja. Ugyanakkor az is kérdéses, hogy mi az egyetemfejlesztés alapvető koncepciója: emberek helyzetbe hozni, vagy oktatási és kutatási pólusok kiépítésére embereket toborozni?

⁹⁴ Dr. Murvai Olga, a Sapientia óraadó tanárának a szavai mindenképpen elgondolkodtatók – még akkor is, ha sokan vallják azt a felfogást, hogy amit nem veszünk tudomásul, az akkor nem is létezik: „Más egyetemeken a haladó, modern törekvések képviselői általában a hangadók – mondja –, akik szeretnének tudni minden újat, és azonnal észreveszik, ha a tanár nem naprakész ismeretekkel rendelkezik, mert arra kérdeznek rá. Itt szomorúan láttam, hogy a maradiság a hangadó, azok a hangosabbak, azoknak van táboruk, akik felelőtlenül ki tudják jelenteni, hogy ők már mindent tudnak, és tulajdonképpen nincs is, mit tanulniuk. Megtörtént, hogy 2002-es bibliográfia helyett a hatvanas évek bibliográfiáját használta a diák, és

tüntetik majd fel, és elsősorban önmaguk számára igyekeznek később hasznosítható közszereplőket kinevelni. Pedig jelen pillanatban a romániai magyarságnak elsősorban olyan elitre lenne szüksége, amely országos és európai viszonylatban képes gondolkodni: hiszen Románia európaiasodását kihasználva, olyan társadalmi változásokat lehetne generálni, amelyek sokkal hatékonyabban szolgálnák a megmaradás és a szülőföldön boldogulás feltételeinek javítását, mint az érzelmi telítettség szimbolikus gesztusok és/vagy az osztogatáson alapuló magyarországi segélyprogramok.⁹⁵

2. A romániai magyar szellemi és politikai vezető réteg egyik mindmáig ledolgozatlan hátránya, hogy igazából nem ismeri azt az országot – annak történelmét, szellemiségét, ideológiai reprezentációit, politikai kultúráját/kultúrátatlanságát – ahol él és működik. Kérdés, hogy történetesen a Csíkszeredán végző hallgatók ezt a hátrányt ledolgozzák, vagy éppen még tetőzik?⁹⁶

Nem elhanyagolható tényező a város jövőbeni **demográfiai arculatának** az alakulása sem, amely egyrészt a gazdasági helyzet és a társadalmi felemelkedés lehetőségeinek a függvénye, másrészt, pedig függ az uralkodó közhangulattól: mennyire érdemes itt élni? Ez az elkövetkező években válik különösen időszerűvé, amikor egyre inkább tudatosul a lakosság dinamikusabb rétegében, hogy az unió (és szélesebben a globalizáció) alapelve az *anyagilag javak és a személyek szabad áramlása* – még akkor is, ha ez utóbbi a gyakorlatban nem mindig érvényesül. Ennek fényében a 'helytállásra', 'kitartásra' épülő nemzeti retorika fáziseltolódásról tesz tanúbizonyságot a korvalós fejlődési tendenciájához képest, amely a munkaerőnek folyamatos és szükség-szerű áramlását mutatja keletről nyugatra, Európa (és Magyarország) népességének az előregedése miatt. Fontos lenne tehát szem előtt tartani, hogy egy demográfiai szempontból csekély közösség potenciálja is korlátozott, hiszen nem biztos, hogy kedvez az értékes emberi tulajdonságok kibontakozásának.

A közeljövőt illetően azt hiszem, minden a város **gazdasági és infrastrukturális fejlődésén** – amelyben kiemelt szerepet kell kapnia a turisztikai potenciálnak – áll

akadt, aki meg is kérdezte, miért nem jó az? Mit lehet erre felelni? Máshol a Hallgatói Önkormányzat diákjóléti problémákkal foglalkozik. Itt ezt a terhet levette a vállukról a magyar állam, ezért a diákok más elfoglaltságot keresnek: pl. követelik, hogy rúgják ki a puskázó társaikat, és feljelentgetik a tanáraikat a rektorátuson, itt-ott, durván felelősségre vonják az évfolyamvezető tanárt a nekik nem tetsző dolgokért. A 'demokrácia'-nak ilyenyszerű értelmezését idegenkedéssel fogadom. De mondom, nem általánosítok. Mindenhol vannak ilyenek is, olyanok is. Amit kifogásolok, az mind távol áll egy modern egyetem szellemiségétől." Borbély László „Nem politikai, szakmai kérdés a román nyelv tanítása”, *Hargita Népe* XVI. évf., 110. szám, 2004. május 13, csütörtök.

⁹⁵ „A kisebbségi nyilvánosságban a rendszerváltozás óta eltelt időszakban nem került sor olyan színvonalas nemzetstratégiai vitára, amely letisztult, kiértelmezett alternatívák megfogalmazódását eredményezhette volna, és amelyek kapaszkodókként szolgáltathatnának a romániaság sajátos körülményeivel szembesített erdélyi magyarságnak a világban való tájékozódáshoz és eligazodáshoz. Nem készülnek kutatások, amelyek a helyzet minél pontosabb feltárását és tükrözését követnék célként, és amelyek pragmatikusabb, a szimbolikus politizálás hagyományával szakító, valós szükségletekre válaszoló, kivitelezhető és következőképpen elszámoltatható közösségi stratégiák kidolgozását tennék lehetővé. Ezek hiányában a romániai magyarság korszerűtlen fogalmakban gondolja el maga-magát, inadekvát fogalmi konstrukciókban jeleníti meg tulajdon helyzetét, és kivihetetlen stratégiákban írja körül a jövőt. Ennek a sajátos tárgyasulásnak, amely a rosszul értelmezett hagyományörzés és transzszilván konzervativizmus szabadságnélküliségének az adottságaként nehezedik a kisebbség tagjaira, az a következménye, hogy sem az elit, sem a mindennapok cselekvő embere nem érti azt a világot, amelyben élnie adatott. Miközben a történelmi víziókkal és kényszerképzetekkel folytatott szelmalomharc köti le a figyelmét és energiáit, fokozatosan földadja az öntörvényűség és a közösségi akarattinyítás minden igényét, és tehetetlenül hagyja magát sodortatni a térség zavaros társadalompolitikai folyamatában.” Salat Levente – Isán István Csongor – Tasnádi Miklós, „A romániai magyar közgondolkodási minták analízise és szimptomatológiája”, in: *Kínlódni ebben az országban...?*, Kolozsvár, 2002, 12-13. old.

⁹⁶ „Illúzió azt hinni – írja dr. Buchwald Péter –, hogy egy gazdaságilag elmaradott és politikai kultúrával nem, vagy csak nagyon kis mértékben rendelkező államban a hét százalékot kitevő kisebbség – lett légyen az a legteljesebb értékű kisebbségi társadalom – virágzó gazdasági jólétet tud teremteni, csak önmaga számára.” *Kínlódni ebben az országban...?*, Kolozsvár, 2002, 164. old.

vagy bukik.⁹⁷ Mindennek érdekében pedig elengedhetetlen lenne annak az ipari és technológiai parknak a megvalósítása, amely több év óta még mindig az elképzelések stádiumában leledzik. Ennek hiányában, és amennyiben továbbra is fennmarad a jelenlegi részleges elszigeteltség (a hiányos vasúti összeköttetéseknek és a közutak állapotának köszönhetően), részben a többi régió irányába, részben pedig a csíki térségen belül, akkor minden feltétel adottnak látszik ahhoz, hogy tovább folytatódjék, illetve hogy felerősödjön az elvándorlás.⁹⁸ Ez a tervbe vett – és Erdélyt átszelő – autópálya elkészülte után egyáltalán nem biztos, hogy enyhülni fog. Csík ugyanis kiesik a hatásköréből. A gazdasági helyzet javulása nélkül pedig – amelynek egyik alapfeltétele lenne a minőségi képzést nyújtó **szakiskolák létrehozása** – elképzelhetetlen a tényleges társadalmi fejlődés. Minden bizonnyal ez az a terület, ahol a leghatékonyabb és a leggyümölcsözőbb lehet a magyarországi együttműködés. A partnerség irányába elmozduló paradigmaváltás nélkül ugyanis továbbra is uralkodó marad a várakozó, segélyváró állápontra helyezkedés, miközben az idő és a történelem vonata végérvényesen elhalad a sínek két oldalán ténfergők mellett.⁹⁹

Mind romániai magyar, mind pedig magyarországi viszonylatban tudatosítani kellene, hogy a ténylegesen polgárosodott városok nélkül lassan, de biztosan felmorzsolódik a székelyföldi magyarság; Székelyföld nélkül pedig teljesen megváltozik a romániai magyar kisebbség kérdésének a fajsúlya. Ezzel megítélésem szerint a román politikai elit nagyon is tisztában van, és következetes stratégiával rendelkezik ennek megvalósítására. Az ortodox egyház székelyföldi pozíciószerezése kétségtelenül e stratégia egyik fontos eleme, akárcsak a birtokviszonyok rendezetlenségének a fenntartása – helyi magyar segédlettel.¹⁰⁰

Az elmúlt 80 esztendő azt bizonyítja, hogy az idő Bukarestnek dolgozik, mert mindig is egyértelműen – és pártállástól gyakorlatilag függetlenül – vallották az egységes nemzetállam eszméjét. Kérdés, hogy Marosvásárhely elvesztése után mikor következik majd a sorban Csíkszereda. Azt hiszem, ez az igazi kihívás a 2004-ben hatalomra került városvezetés számára a jövőben!

⁹⁷ A román kormány elképzelhetően két esetben fog a Székelyföld (és elsősorban Csíkszereda) erőteljes gazdasági és infrastrukturális fejlesztésébe belekezdzeni: 1) ha a demográfiai mérleg legalább részlegesen kedvezően alakul a románság számára; 2) ha a fejlesztés eredményeként rövid időn belül visszafordíthatatlanul megváltozhatnak a demográfiai arányok. Egyébként már a XIX. században is az infrastrukturális fejletlenség volt az elmaradottság egyik legfőbb oka. Napjainkban pedig Székelyföld gyengesége éppen a fejlődést meghatározó területeken a legkiemelkedőbb: népsűrűség, vasútsűrűség, közútsűrűség, települési útsűrűség, telefonellátottság, külföldi működő tőke, külföldi vegyes vállalatok. Vö. Horváth Gyula (szerk.), *Székelyföld*, Budapest – Pécs, 2003, 414. old.

⁹⁸ Ez egy olyan demográfiai és gazdasági jellegű probléma, mely már Orbán Balázsnak is feltűnt. Megélhetést keresve csupán az utóbi egy-két évszázadban fellehetően több csíki medencét is kitevő magyar lakosság szívódott fel a románságba (főleg Havasalföldön), illetve szóródott szét a nagyvilágban. „...nagy nemzeti kár – írja –, hogy az újabb időkben ezen munkát vadászó [székely] csapatok nem nyugat, hanem kelet felé a hazából ki engedik magukat csábítani, minek gyászos eredményeit és következményeit már gyakran felfejtették, de fájdalom, az azt megakadályozó mód még nincs kitalálva, vagy ha kitalálva van is, de alkalmazva nincsen. A nemzet-gyűlés ezen sürgős, életbevágó kérdésében mit sem tett – a magányosok feljajdulása, törekedése pedig nem elégséges. Ekként fonyadnak el idegen földön népünk legszebb virágai, ekként vándorolnak el itthon tettkört és életmódot nem találó legerőteljesebb fia; ekként tépetnek le naponta népünk élettajáról a diszló lombfűzerek.” Orbán Balázs, *Székelyföld leírása*. (<http://clmc.topnet.ro/orban.html>). Az elvándorlási készséget a romániai lakásépítő vállalkozások jelenlegi orientáltsága, amely többnyire a fényűzés extra igényeit tartja szem előtt – mert az hozza a hasznot – nem csökkentti, hanem fokozza.

⁹⁹ Bogos Zsolt, csíkszeredai vállalkozó találoán fogalmaz, amikor összefüggéseiben igyekszik megragadni a helyi valóságot: „Az önkormányzat nem tud kedvezőbb adótörvényt hozni, nem tud jobb gazdasági környezetet szigetként kiszakítani az országból, hiszen az országnak szerves része vagyunk. Hogy mégis mit tud tenni? Eseti, indirekt segítséget nyújthat azoknak, akik a város és a közösség számára jelentős munkahelyteremtő beruházásokat végeznek. Prioritásként kezelheti az infrastrukturális beruházásokat, a vízhálózatot, az utakat, az energiaellátást, a köztisztaságot, a közrendet és oda tud figyelni az iskolapolitika révén a megfelelő szakember-ellátottságra.” *Hargita Népe* XVI. évf., 117. szám, 2004. május 21. péntek.

¹⁰⁰ Szemmel láthatóan alig történnék lépések annak felmérésére, hogy az előregedő és népességükben fogyatkozó székelyföldi falvakban milyen következményekkel jár majd a földadó bevezetése.

Források

<http://csikszereda.lap.hu>

<http://www.cchr.ro/jud/turism/hun/6/61/6101csikszereda.html>

<http://clmc.topnet.ro/szereda.htm>

www.hhrf.org/hargitanepe

Antal Imre: *„Tisztesség adassék”. Lapok a csíkszeredai Római Katolikus Főgimnázium történetéből*, Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda, 1994.

Bács Béla János–Szabó Katalin (szerk.): *Voltak – emlékezés a csíkszeredai zsidó közösségre*, Státus Kiadó (Csíkszereda Polgármesteri Hivatal megbízásából), Csíkszereda, 1999.

Gráma Béla: *Elhullott kalászaikat szedegetjük. Adatok a csíkszeredai református egyház 100 éves múltjához*, Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 1997.

Horváth Gyula (szerk.): *Székelyföld*. (A Kárpát-medence régiói, 1), Magyar Tudományos Akadémia Regionális Kutatások Központja, Pécs – Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2003.

Orbán Balázs: *Székelyföld leírása*. (<http://clmc.topnet.ro/orban.html>)

Pál-Antal Sándor: „Csíkszereda mezőváros a XVI–XVII. században”, in: Solymosi László–Somfai Balázs (szerk.): *Város – mezőváros – városiasodás*. A Magyar Tudományos Akadémia veszprémi és pécsi bizottságainak IX. konferenciája. (Veszprém, 1990. november 8–9.), Budakeszi, 1992, 81–88. old.

Pál-Antal Sándor: *A Székelyföld és városai. Történelmi tanulmányok és közlemények*. (Erdély emlékezete), Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2003.

Pál Judit: *Városfejlődés a Székelyföldön, 1750–1914*. (Múltunk könyvek), Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2003.

Tivai Nagy Imre: *Emlékezés régi csíkiakról*. (Lapok a Székelyföld múltjából), Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda, 1996. (Ebben a kötetben található a *Cirkálások. Szeredai emlékeimből*, Csíkszereda, 1925 c. mű is).

Vámszer Géza: *Helytörténeti adatok a hajdani Csík vármegye (Csík, Gyergyó és Kászón) településtörténetéhez*. Szerkesztette Pozsony Ferenc, Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda, 2000. (<http://clmc.topnet.ro/tortenelem/vamszereda.html>)

Melléklet

A Hargita Megyei Munkaerő-elhelyező Ügynökség betölthető munkahelyeinek a csíkszeredai jegyzéke, 2004. április és június között:

<i>A munkahelyek megnevezése</i>	<i>április 20.¹⁰¹</i>	<i>május 3.¹⁰²</i>	<i>május 18.¹⁰³</i>	<i>június 15.¹⁰⁴</i>
Biztosítási ügynök	17	7	7	5
Biztosítási felügyelő	4	4	4	3
Kereskedelmi ügynök	-	1	1	1
Marketingügynök	2	1	1	-
Taxidiszpécser	-	-	-	1
Szabó	1	1	1	1
Tanácsadó	-	-	-	2
Kirendeltségigazgató	-	-	-	1
Aligazgató	1	1	-	1
Vámügynök	-	-	-	1
Vámügyintéző	-	-	1	-
Osztályvezető	-	-	-	1
Marós	-	-	-	4
Ács	15	5	5	-
Villanyszerelő	2	-	-	-
Közlekedésmérnök	-	-	2	-
Vasúti mérnök	2	2	-	-
Építőmérnök	2	2	2	-
Szerelőmérnök	1	-	-	-
Textilmérnök	1	1	1	-
Számítógép-kezelő	-	-	-	1
Lakatos	-	-	1	-
Géplakatos	1	1	-	2
Szerszámlakatos	-	-	3	-
Esztergályos	-	-	-	4
Textilipari mester	1	1	1	-
Vízvezeték-szerelő	1	1	-	-
Ipari bádogos	5	5	-	-
Varrónő	175	69	76	55
Műanyagfröccsöntő	15	10	10	-
Árukezelő	3	3	-	-
Szerszámmatrica-készítő	3	3	-	-
Hegesztő	10	1	-	-
Szakképzetlen munkás	37	42	40	10
Pincér	-	-	-	1
Báros	-	1	1	1
Eladó	1	9	15	9
Vulkanizáló	-	-	1	-
Asztalos	10	2	2	-
Kőműves	15	10	10	-
Homlokrakodó-gépész	4	4	4	-

¹⁰¹ *Hargita Népe* XVI. évf., 90. szám, 2004. április 20, kedd.

¹⁰² *Hargita Népe* XVI. évf., 101. szám, 2004. május 3, hétfő.

¹⁰³ *Hargita Népe* XVI. évf., 114. szám, 2004. május 18, kedd.

¹⁰⁴ *Hargita Népe* XVI. évf., 138. szám, 2004. június 15, kedd.

**A csíksomlyói-csíkszeredai főgimnázium névváltozásaiiban
magán viseli az elmúlt időszakok viszontagságait.¹⁰⁵**

1870-1873	Csíksomlyói Róm. Kath. VII Osztályú Gimnázium
1873-1910	Csíksomlyói Róm. Kath. Főgimnázium
1910-1918	Csíkszeredai Főgimnázium
1918-1940	Liceul romano-catolic de băieți din Miercurea-Ciuc
1940-1944	Csíkszeredai Róm. Kat. Segítő Mária Főgimnázium
1944-1948	Liceul romano-catolic - Római Katolikus Főgimnázium
1948-1951	Liceul mixt maghiar - Magyar-tannyelvű Vegyes Líceum
1951-1953	Școala medie mixtă nr. 1 - 1. sz. Vegyes Középiskola
1953-1954	Școala medie de 10 ani - 10 Osztályos Középiskola
1954-1956	Școala medie mixtă cu limba de predare maghiară nr. 1 - 1. sz. Magyar-tannyelvű Vegyes Középiskola
1956-1960	Școala medie mixtă cu limba de predare maghiară - Magyar-tannyelvű Vegyes Középiskola
1960-1965	Școala medie Miercurea-Ciuc - Csíkszeredai Középiskola
1965-1968	Liceul din Miercurea-Ciuc - Csíkszeredai Líceum
1968-1971	Liceul de cultură generală - Általános Líceum
1971-1974	Liceul de cultură generală nr. 1 - 1. sz. Általános Líceum
1974-1977	Liceul real-umanist nr. 1 - 1. sz. Reál-Humán Líceum
1977-1990	Liceul de matematică-fizică - Matematika-Fizika Líceum
1990-	Liceul Márton Áron Miercurea-Ciuc - Csíkszeredai Márton Áron Gimnázium

Csíkszereda népesedési statisztikái:

	1850	1900	1910	1930	1959	1966	1977	1992	2002
Magyar	914	2 739	3 591(97,03%)	3 796 (78,97%)	-	-	-	38 204 (82,99%)	-
Román	-	52	44 (1,19%)	598 (12,44%)	-	-	-	7 451 (16,19%)	-
Zsidó	-	-	-	253 (5,26%)	-	-	-	1	-
Örmény	15	-	-	-	-	-	-	49 (0,11%)	-
Cigány	14	-	-	-	-	-	-	228 (0,50%)	-
Német	12	49	45 (1,22%)	71	-	-	-	67 (0,15%)	-
Más nemzetiségű	6	18	21 (0,57%)	89	-	-	-	29	-
Összesen	961	2 858	3 701	4 807	kb. 10 000	15 329	30 963	46 029	41 852

¹⁰⁵ Antal Imre, „Tisztesség adassék”, Csíkszereda, 1994, 95. old.

Csíkszereda térképe

